

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

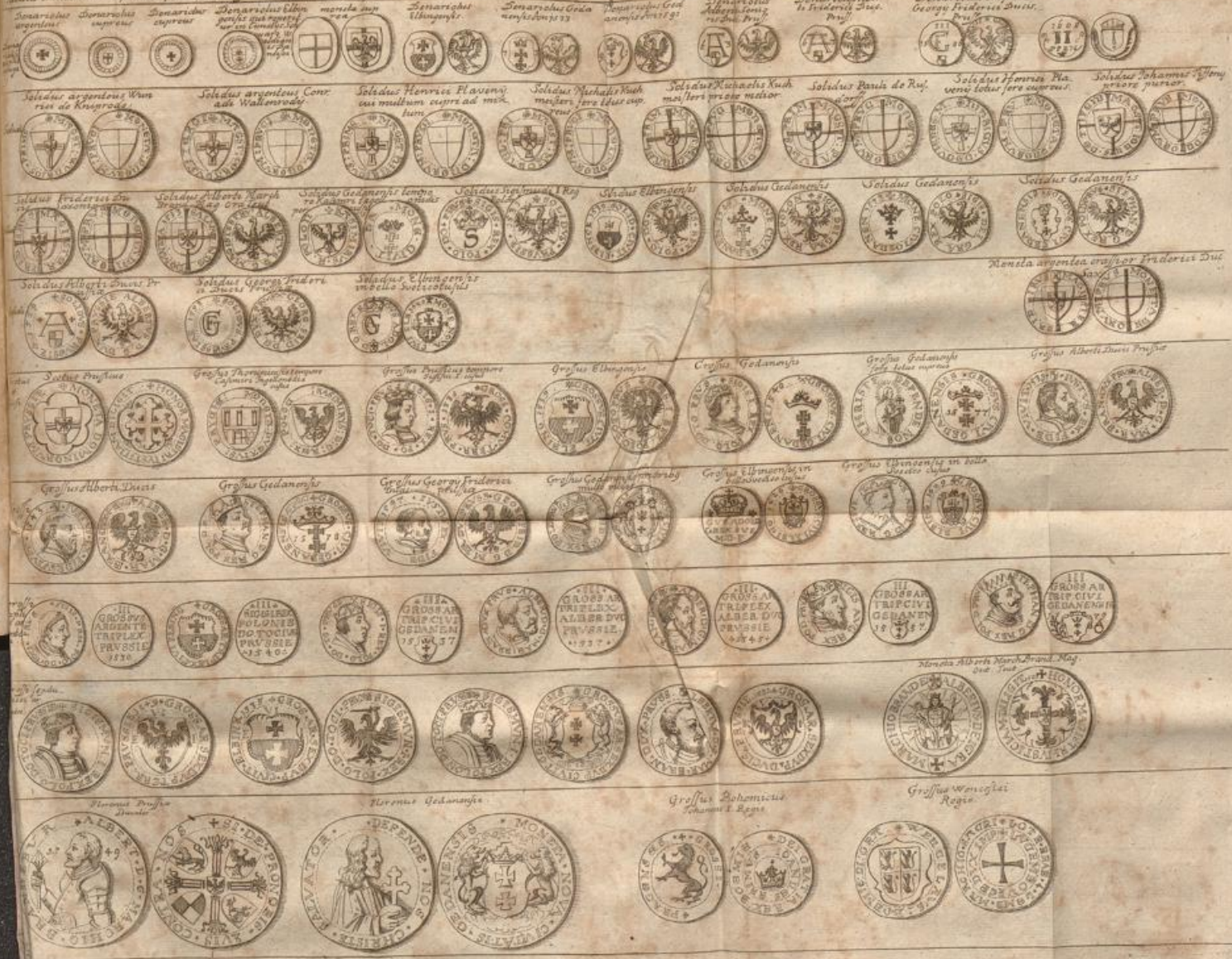
**Petri De Dusburg, Ordinis Teutonici Sacerdotis, Chronicon
Prussiae**

Petrus <de Dusburg>

Francofurti ; Lipsiae ; Regiom. Pruss., 1679

Dissertatio XVI. De Re nummaria Prussorum.

urn:nbn:de:hbz:466:1-11850

DISSERTATIO XVI.

De

Re nummaria Prussorum.

- (1.) Ante nummorum usum opes in frumento & armentis ponebant Romani, Spartani, Venedi, Poloni, Goti, Prussi. Nummi in sepulcris Veterum Prussorum reperti. (2.) Cruciferi primis temporibus usi sunt grossis Bohemicis & Pisandis. Sterlingi Anglorum unde sint. Pecunia Prussica hodierna genera & pretium. (3.) Marca erat libra nummularia boffi Romano respondens. Marca Coloniensis, Noribergensis, Troscica-Prussica, Polonica. (4.) Marca Prussica habet 60. solidos. Schillinge unde dicantur. Bernhardus Schillingus Civis Thoruniensis. (5.) Nummi seu phenningi tres unum constituiebant solidum. Qui sint in privilegio Culmensi denarii. (6.) Fertones, scoti, Quadrantes, Culmenses & Pomeranici. Phenningii argentei Prussici. (7.) Marca unde dicatur. Marca non fuit olim nummus. Proportio antiquorum nummorum ad se invicem. Proportio eorundem ad hodiernos nummos. (8.) Prussica moneta fuit tota argentea. (9.) Sec. XIV. capit argento cuprum admisceri. Quod sit discrimen inter Marck Silbers & Marcklötiges Silbers. Marca gravis & levis aris. Mutatio Phenningorum facta, ita ut sex Phenningi unum facerent solidum. Halleri duo uni phenningo tribuuntur. (10.) Exempla aliquot ex codice antiquo proponuntur. Orithones Prussorum. (11.) Marca gravis aris tempore Sigefridi de Feuchtwangen habebat 30. grossos Bohemicos. Grossus Bohemicus quot grossos moneta Prussica hodierna valuerit. Theodoricus de Feuchtwangen solidos flari jubet. (12.) Henrici Dusneri nummus argenteus. (13.) Winrici de Kniprode nummi. Quot Marca moneta Prussica fuerint ex una Marca argenti puri cusa. (14.) Moneta aurea Conradi Zolneri. Qua is temporibus fuerit ratio argenti ad aurum. Conradi (15.) nummi dimidiō prioribus minores post pugnam Tannebergensem cusi. Quot Marca Prussica unam eō tempore marca habuerint argenti. Alii nummi viliores. (16.) Nummi meliores restituti. Nummi gravis & levis aris. (17.) In bello magno maxima Pecunia Prussica imminutio, cum ex una marca cusa sint

sint 10. Marca Prussica. (18.) Moneta Henrici Plavensii. Constituit idem, ut ex una Marca argenti cudantur octo Marca nummorū Nummi Joannis Tiffenii A. 1496. in Polonia ducatus 30. grossis aestimatus. (19.) In Polonia ducatus aestimatus 32. grossis. In Prussia 50. grossis Taleri sive Joachimici. (20.) Tempore Grunovii qua fuerit moneta Prussica ratio. Ex una Marca fiebant 12. Marca moneta. Nummi Alberti ultimi Magistri & Primi Ducis Prussie. (21.) Salaria Professorum Academiae Regiomontana. Sumptus Ducis Prussie constituti. (22.) Abacus ex Christophoro Falconio. Marca Prussica distinctio in majorem & minorem. (23.) Sub exitum seculi superioris qua fuerit moneta Prussica ratio. (24.) Currente seculo maxima Pecunia Prussie mutatio facta, cum primis Anno 1620. & seqq. tempore Sigismundi III. (25.) Vladislao Rege quid obtinuerit. (26.) Joannis Casimiri Regis temporibus qua sit moneta flata. (27.) & (28.) Anacephaleosis eorum qua dicta sunt. (29.) Floreni quod olim grossos habuerint.

I.

OMnes gentes opes & divitias antiquis temporibus in frumento & armentis constituiebant, & si qua ad vitam sustentandam necessaria erant paranda, non pecuniâ, sed permutatione & compensatione mercium eam sibi acquirebant. Vid. Aristot. *l. 5. Ethic. ad Nicom. c. 8.* Testatur illud de Romanis unde quoque doctissimus Varro *lib. 2. de Re Rustic. cap. 1. conf. Plutarch. in Publicola.* De Spartanis idem habent Aristot. *lib. 2. Polit. cap. 9.* & Justinus *lib. 3. Hist. cap. 2.* Et ut propius ad nostrum propositum accedamus, VENEDOS incolas Prussie nostrae antiquissimos nullam habuisse pecuniam, documento sunt Poloni à Venedis genus ducentes, qui aliquot etiam seculis, postquam in has oras, quas hodie tenent, immigraverant, pecuniâ signatâ caruerunt, & proinde frustulis quibusdam argenti, pelibusque aspreolorum sibi res necessarias comparare soliti sunt, ut auctor est Alexander Gvagyvius *in Histor. Polon. ubi de Venceslao Rege Tom. II. in Corp. Hist. Polon. pag. 354.* Unde etiam originem traxisse arbitror illas leges Polonorum antiquas, quæ, cum multam delinquentibus irrogant, pelles harmelinas & mustelinas Judici dari jubent. Vide *que super hac materia scripsimus lib. 2. Reipubl. Polon. cap. 2.* GOTHII, qui Venedis aut ultro cedentibus, aut vi expulsis, in septentrionalibus

libus Prussiæ locis successerunt, itidem nullam pecuniam habuisse dicuntur. Unde illud est, quod, quemadmodum apud Romanos à pecore dicta est pecunia, sic apud Gothos in Sveonia habitantes *FEH* olim pecus, postea res omnis mobilis, in qua divitiæ consistebant dicebatur. H. Grot. in *Poleg. ad Hist. Goth. Vand. &c.* Johann. Loccenius *lib. 2. Antiqu. Sveo-Goth. cap. 18.* Ad extremum Prussi illi, quos Ordo Teutonicus sibi subjecit, opes aut planè nullas habuere; aut, si id asseri nequit, eas certè potissimum in iis, quæ ad victum & amictum pertinent, posuere. Lithuani namque, qui eandem atque Prussi illi, de quibus jam agimus, agnoscunt originem, usque eò fuerunt quondam inopes, ut etiam à Russis exeunte Seculo XI. victi, non nisi subera, restes, falces frondeos, quibus in balneis sudorem provocare solebant, tributi nomine pendere jussi sint. Neugebauer. *lib. 3. Hist. Polon. in Uladislao Laskonogo.* Disertis etiam verbis illud de Prussis confirmat Adamus Bremensis Sec. XI. Scriptor, cujus verba digna sunt, quæ hic legantur: *Aurum, inquit ille, argentumque pro minimo ducunt, pellibus abundant peregrinis, quorum odor nostro orbi lethiferum superbi evenenum propinavit. Et illi quidem ut stercore hæc ad nostram forte habent damnationem, qui per fas nefasque ad vestem anhelamus marturinam, quasi ad summam beatitudinem. Itaque pro laneis indumentis, quæ nos dicimus paldones, illi offerunt tam preciosos martures.* Hæc ille *lib. de Situ Dan. cap. 227. (77.) pag. 147.* Eadem habet Helmoldus *lib. 1. Chron. Slav. cap. 1.* Accedit, quod Prussi illi Diis suis in ROMOVE, sive, ut quidam volunt, in ROMA NOVA cultis, non pretiosa donaria ex auro & argento fabricata, sed manipulos frugum, pisces, pecudes & alia sacrificia leguntur obtulisse. Quare huc accommodare licebit illa Ovidii ex *lib. 1. Fast.*

Pluris opes nunc sunt, quàm prisci temporis annis,

Dum populus pauper, dum NOVA ROMA fait.

Non est tamen dubium, quin Prussi, perceptâ semel auri-argentiq; comoditate, pecuniæ peregrinæ usum & ante Cruciferorum adventum sensim introduxerint, quod de Baltici maris accolis cum primis asseri posse videtur. Hi namque consuetudine Germanorum, cum quibus commercia tractabant, cultiores redditi, & pecuniam ipsorum pedetentim receperunt. Eò dubio procul referendi sunt illi nummi, quos in sepulcris Veterum Prufforum repertos, testatur Casparus Schüzins *lib. 1. Chron. Pruff. fol. 7. b.* Habuerunt illorum nonnulli characteres nobis ignotos, illisque non absimiles, quibus in insignibus Vaidevuti Regis epigraphe

nn

fuerit

fuerit expressa. *Vid. Dissertat. de lingua Vet. Pruss. num. ult.* Alii autem latinis litteris fuere signati, ut in illis legi possent nomina: LECIPORUS: CRASSIURA: CESTIANUS. Alii denique jam profus fuere detriti, ut nulla in illis litera legi posset. Exhibet nobis eorum nummorum figuras in prima Chronici sui editione Schuzius, qui consulatur.

II. Cum Cruciferi Anno 1230. Prussiam essent ingressi, Germanicam monetam, unde ipsi erant oriundi, secum in Prussiam invexerunt. Inter alia nummorum ab exteris oris huc illatorum genera, præcipuè numerari merentur LATI GROSSI BOHEMICI (*breite Böhmische Groschen*) qui hic, & subsequitis temporibus, ut & in vicina nobis Polonia fuerunt in usu frequentissimo, ut Historiam Prussicam evolventi obscurum esse nequit. Ex aureis nummis BISANDOS hic fuisse frequentes, cognoscere licet ex Ordinis Teutonici Consuetudinibus num. 10. ubi hæc habentur verba: *Der Meister mag Vrihe-liche geben oder liben ettes weme des huses Vrinde hundert BJSANDE/ ader Dinc die also ture sind: Will er aber Vunshundert hine geben/ das soll er tum mit zehen bescheidener Brudere Räte. Ober vunshundeet sol er nicht geben/ ane des Capiteles Willen.* Auream eam fuisse monetam, non ex alio colligo, quàm quòd superiore seculo Anno 1541. Carolus V. Imperator ejus generis monetam cudendam curaverit, cujus inscriptio ex altera parte erat: CAROLUS V. IMPERATOR. Ex altera: MONETA AVREA BISVNTI. 1541. Ob eam quoque causam hi nummi vocabantur à loco die *Bisante*. *Vid. Ferdinandi I. Imp. Münzordnung / fol. 15.* Quod precium fuerit antiqui illius Bisandi, determinari vix poterit. Consului propterea exemplar Consuetudinum in Gallicam linguam, jam ante duo secula conversum, quod in Bibliotheca Electorali Regiomontana inter MSS. Codices asservatur. In eo verba illa *hundert Bisante*/ quæ in Germanico exstant, sic in Gallico notantur C. lb. id est, centum libras. Sed neque ex eo aliquid certi poterit deduci. Non acquieverunt autem cruciferi his exterarum gentium nummis, sed simul ac Prussicam partem sibi sacjecissent, propria pondera & propriam monetam ad similitudinem Germanicæ percutiendam curarunt. Et quidem adeò peritos rei monetariæ artifices habuerunt in Prussia, ut exterarum quoque gentes ipsis artis hujus excultæ laudem tribuant. Certè inter Anglos non desunt, qui *Sterlingos* à Prussis nomen accepisse putant, quod verba Guilhelmi Vatsii testari possunt. Ille siquidem in Glossa-

rio ad vocem *Sterling* / postquam pluscula de iis , quæ ad vocis nomenclationem pertinent, disseruerat, hæc tandem subjungit : *Doctissimus Eques (Spelmannus) eorum potius elegit opinionem, qui à Germania mercatoribus circa Gethani Elbingæque partes, quos Esterlings adhuc dicimus, Sterlings nostros deducunt, quasi illi in Angliam venientes artem purgandi argenti, etiam flandi & feriendi celebrem reddidissent, nomenque ipsorum facto deinceps reliquissent, quod satis est probabile.* Hæc ille. De hac itaque materia paulò uberius acturi, B. L. rogamus, ne exactam ubique à nobis exigat *à uel Gerav.* Tantis quippe res hæc implicita est difficultatibus, ut Oedipò hîc non rarò opus esse videatur, ad ænigmata, passim occurrentia dissolvenda. Ante autem quam rem ipsam aggrediamur, operæ precium erit indicare, quæ pecuniæ genera hodie in Prussia sint in usu & quod eorum sit precium, quo felicitiùs veterem illam cum hac nostra conferre queant & exteri. Hodie solidus (*ein Schilling*) habet 6. denarios sive phenningos, sed jam non nisi imaginarios. Tres solidi faciunt grossum : viginti grossi marcam. Triginta grossi florenum, sive aureum Prussicum. Tres floreni Talerum. Duo Taleri Ducatum sive aureum Hungaricum. (Aureus Hungaricus in monumentis Prussicis atque Polonicis dicitur ille nummus, quem ducatum, sive etiam simpliciter aureum vocamus. Alioqui non ignotum nobis est, aureum Hungaricum (*Ungrisch Gùlden*) hodie in Hungaria minorem esse talero, cum nostris 50. grossis tantum aestimetur.) His ita prænotatis, de pecunia Prussica, quæ primis ab ingressu Ordinis Teutonici in Prussiam, temporibus obtinuit, dicere ingrediamur.

III. Princeps ponderis species, cujus in Privilegio Culmensi An. 1233. concessio mentio fit, in Prussia tunc temporis erat MARCA, Germanis etiam, Svedis, Danis aliisque populis usitata. Respondebat hæc marca libræ nummariæ, sive beffi Romano, continebatque octo uncias. Ex hac etiam causâ marca & libra pro uno eodemque à Gallis & Anglis accipiuntur. Ut enim hodie Angli & Galli per libras numerant, sic vetustis temporibus per marcas numerabant, notante Gvilhelmò Vatsio in *Glossario voce Marca*. Conf. Matth. Paris in *Henrico III. pag. 48.* Marcam, quanquam minus rectè, Loccenius deducit à Germanica voce *Markt* / i. e. signum, quod argentum erat signatum : vel etiam à *Marcker* / i. e. selibra, quam in argento olim æquasse 8. uncias putant. Vid. Loccen. *lib. 2. Antiq. Sveo-Gorb. c. 18.* Ex his jam constare potest, hodiernas marcas, quarum in Prussia usus est frequentissimus,

non esse ejusdem ac veteres illas ponderis ac precii. Verbo antiquitas marca nummularia non alia fuit, quàm marca argenti puri, quam beffi Romano respondere diximus. Germanis vocatur *eine Silbermark*, vid. *Privilegium Culmense num. 40*. Quibus gradibus autem ad eam, qua hodie est, vilitatem delapsa sit, in sequentibus nobis ulterius erit disquirendum. Jam tantum notamus, non ejusdem ubique ponderis marcã olim fuisse, neque adhuc esse. Præcipuæ fuerunt suntque adhuc, *Marca Rhenana* sive *Coloniensis*, cujus usus hodie per totam est Germaniam in moneta cudenda, ex Constitutione Ferdinandi I. Imper. in Comitibus Spirensibus An. 1560. consensu omnium Imperii Germanici Ordinum lata, & eodem Anno seorsim typis Viennæ Austriæ impressã. Deinde *Marca Noribergensis*, & denique *Marca Frosica*, cujus usus est per Galliam, Hispaniam & Belgium. Singulæ harum Marcarum pendunt 8. Uncias sive 16. lothones sui generis. Omnium ponderosissima est Marca Frosica, utpote quæ Marcã Noribergensem superat decem circiter denariolis sive phenningis, quorum singuli trigesimam secundam uncia partem constituunt. Marcã verò Coloniensem Frosica superat vigesimã sui parte, ita ut 19. marcæ Frosicæ sint 20. Colonienses. Ex his Frosicam æqualis planè cum beffe Romano ponderis fuisse contendit Willebrordus Snellius in *Enatosthene Batavo lib. 2. cap. 15*. Vid. Petrus Crügerus in *Prolegom. Arithmet. German.* Quamquam autem, Cruciferi Germani fuerunt, diversam tamen ab enumeratis illis Marcã in Prussia constituerunt. Invenit enim Petrus Crügerus Gedani in Aurifabrũ tribu libellam antiquissimam insignibus Civitatis signatam, quæ non tantum cum alia libella in Curia Gedanensi asservatã, sed etiam cum libella monetaria Elbingensi Crügero transmissã conveniebat accuratissime, quod etiam argumento est, non fuisse antiquis temporibus marcã Aurifabrũ à monetariã diversam. Pendebant hæ marcæ, non secus atque superius enumeratæ, 8. uncias sive 16. lothones sui generis, i. e. 8. uncias Prussicas, sive 16. lothones Prussicos. Proportio Marcæ Prussicæ ad supra dictas reperta est ejusmodi: Quatuor Marcæ Noribergenses fuerunt 5. Prussicæ, adeoque marca Noribergensis quartã parte superabat Prussicam, ita ut 8. illæ uncia sive 16. lothones Noribergenses penderent 10. Uncias Prussicas, seu 20. lothones Prussicos, & insuper 10. propemodum denariolos. Marca Frosica pendebat 10. uncias Prussicas sive 20. Lothones Prussicos, & insuper decem, propemodum denariolos. Marca Coloniensis itidem, ut priores, 8. uncia-

anciarum five 16. lothonum sui generis, pondere effecit $9\frac{1}{2}$ Uncias five 19. lothones Prussicos, & præterea circiter $9\frac{1}{2}$ denariolos five pfennigos. Superat igitur hodierna Marca monetaria Colonienſis antiquam Marcam Prufficam plus quàm tribus lothonibus Prufficis. Brevius: Marca Colonienſis habet 152. *Engliſh* / five, quod idem eſt, 4864. *Ziſen*: Marca verò Pruffica habet 124. *Engliſh* & 6. *Ziſen*. Vid. Petrus Criig. *loc. cit.* & Cl. Joh. Petrus Titius in *Commendatione Nummaria cap. 9. §. 26. pag. 277. ſeq.* Antequam ad marcã Prufficã accuratiùs expendendam accedamus, obiter monemus, marcã Polonicã circa An. 1240. æqualem fuiſſe 48. groſſis Bohemicis. Evidenter hoc probari poteſt ex Jure Culmenſi, quod circa eadem tempora ſcriptum eſſe oſtendimus. Ibi enim *lib. 2. cap. 37.* hæc habentur: *Man ſoll auch wiſſen daſſ achzehn Pfund Magdeburgiſch machen ein ganz Wehrgeld. (Ein Pfund machet 20. Böhmiſche Groſchen) das iſt achthalb Marek Böhmiſcher Groſchen / Polniſcher Zahl. Et lib. 3. cap. 35. Achtzehn Pfund macht achthalb Marek Groſchen / Polniſcher Zahl. Neun Pfund macht 4. Marek ohn einen Vierdung Böhmiſcher Groſchen / Polniſcher Zahl.* Hæc Jus Culmenſe.

IV. Marca Pruffica, prout eam deſcripſimus, ut SEXAGINTA SOLIDOS contineret, conſtitutum eſt in Privilegio Culmenſi *num. 40.* Solidus apud Romanos quondam erat nummus aureus: Germani verò cum monetæ ſuæ Latinæ vocabula eſſent imponenda, novæ & à Romanæ diverſiſſimæ monetæ nomen hoc impoſuerunt, quam ex Germanicæ voce *Schilling* / *Schillingum* appellare potuiſſent. Unde Germanicæ illa vox *Schilling* dicatur, quæri poteſt. Quidam Scriptores Pruffici juniores referunt, eivem quendam Thoruniẽſem, nomine Bernhardum *Schilling* / ex fodinis prope Niclaſdorff 30. centenarios argenti emiſſe, & inde Magiſtri Pruffiæ generalis Theodorici C. de Aldenburg indultu monetam primò tunc flatam de ſuo nomine *Schillinge* appellãſſe. Vid. Caſp. Schutz. *lib. 2. Chron. Pruff. fol. 67. b. ſin.* & Th. Waiffeliuſ in *Chron. fol. 116. b. alii.* Et quod mireris Caſpar Hennebergeruſ eò uſque delabitur, ut ſtatuat primam omnium hanc in Pruffia fuiſſe monetam à dicto Bernardo Schillingo percuffam, cum antea non niſi groſſi Bohemici & Quadrantes Pomeranici (*Pomeriſche Viertelchen*) hîc in frequenti fuiſſent uſu. in *Comment. ad Tab. Geogr. Pruff. pag. 287.* Addunt etiam quidam, ex una parte monetæ huic crucem

simplicem fuisse impressam, cum inscriptione : MONETA DOMINORUM PRUSSIAE. Ex averfa parte aquilam inculptam, cum epigrapha : FRATER THEODORICUS MAGISTER GENERALIS. Verum enimverò, præterquam quod fidem nullam meretur illud, quod dicitur, tunc primò monetam argenteam in Prussia fuisse cusam, cum ex Privilegio Culmensi contrarium appareat, falsitas etiam relationis hujus ex multis aliis deprehenditur. Nam primùm apud Veteres Historicos Prussicos de Bernhardo Schillingo fodinisque illis altum est silentium, nec apparet, unde recentiores illam Historiam hauserint. Grunovius etiam, qui citatis illis antiquior est, etiam si fodinas easdem commemorat, de Bernhardo tamen Schillingo prorsus nihil habet. Deinde notum est ex speculo Saxonico, Jure Weichbildico, aliisque eorum temporum scriptis, jam ante Theodorici Comitis de Altenburg tempora, Schillingos, monetam fuisse per totam Germaniam usitatissimam. Adde, quod Scriptores hanc historiam recensentes inter se materia huic nummo assignandâ, ut ex infra dicendis ad oculum patebit, non consentiunt. Rectius igitur alii aliunde vocem illam deducunt. Joannes Loccenius in *lib. 2. Antiq. cap. 18.* sic ea de re loquitur : *Skilling ita appellari à Skilia i. e. separare, ut videtur, quòd in minoribus rebus emptis venditorem ab emptore separarent : unde etiam Skiliamynt talis moneta separatoria dicitur in artic. IV. Constit. Reg. de Moneta Anno. M. DC. LXX. publicata.* Ita ille à Svedico vocabulo Schillingos derivat. Tilemannus Friesen vocem hanc purè Germanicam esse statuit, dictam à **Schellen** sive **klingen** / additamque ei usitatam in monetis exprimentis terminationem. Quemadmodum enim dicimus **Pfenning** / **Ucheling** / **Sechsling** / **Vierling** / **Dreyling** / ita etiam hoc moneta genus dicimus **Schilling**. *Vid. laudatus Tilemannus Friesen lib. IV. im Münzspiegel. cap. IV.* Vir Clar. Johannes Petrus Titius vocis illius originem in Latina Lingva quærit, putatque eam deductam vel à voce *Solidus*, vel à *siliquâ*, vel à *Sicilicus*, contracto in **SCILIC.** &c. in *Comment. Nummar. cap. 20. §. 20. p. 387.* Ex his facilè fabula ista de Schillingo civi Thoruniensi convellitur. Si quid verò illi relationi tribuendum, Civem illum à Schillingis flatu potius, quam Schillingos ab ipso nomen accepisse cum Domino Titio dicimus.

V. Tertium genus numerorum, cujus in Privilegio Culmensi fit mentio, propriè sibi nomen **NUMMORUM** vindicat. Nummi illi Prussici in versione Privilegii Culmensis Germanicâ vocantur **Pfenninge**.

ninge. Id genus nummi (Wfenninge) quot uni solido fuerint attributi, ex eodem Culmensi Privilegio colligere licet, in quo num. 2. hæc reperiuntur verba: *Eisdem iudicibus cessimus perpetualiter de parte tertia multarum judicialium pro culpis majoribus pensatarum: penam minorum excessuum, que quotidiana dicitur, videlicet XII. NUMMOS & infra eis totaliter concedendo, imo ut quicquid de talibus iudex infra Tribunal indulserit DE QUATUOR SOLIDIS videlicet, & infra, id etiam ex parte domus nostræ sit indultum.* Ex quibus liquet, duodecim nummos in solidis quatuor numerari, singulisque solidis ternos respondere nummos. Confirmant id alia Privilegii verba num. XIII. ubi disertè: *Quod si quis ex ductoribus navium ex prædictis aliquem traducere ausu temerario contradixerit, leviori culpæ subjaceat, quali scilicet quatuor solidorum pena consuevit adscribi.* Hic pena levioris culpæ dicitur esse 4. solidum, quæ in prioribus illis 12. nummum esse dicebatur. Solidus proinde tunc temporis habebat tres nummos, marca verò 180. nummos. Quinque ejus generis nummi Prussici pares habebantur uni nummo Coloniensi, quod iterum nos Privilegium supra citatum docet, ubi num. XXXIV. hæc habentur: *Item statuimus, ut quilibet homo hereditatem à domo nostra habens fratribus nostris solvat exinde unum nummum Coloniensem, vel pro eo quinque Culmenses.* Sic itaque Marca Prusica Colonienses nummos 36. Prussicos verò, ut jam supra indicatum, 180. continebat. Plura nummorum genera in Privilegio Culmensi non commemorantur. Fit quidem etiam mentio DENARIORUM, qui in Germanica Privilegii versione vocantur Heller; sed hoc generale fuisse pecuniæ nomen, omnibusque speciebus commune ex illo ipso Privilegio satis elucet. Vid. n. 40.

VI. Verum quin alia quoque ponderum & pecuniarum genera iis temporibus in Prussiam ex Germania fuerint introducta, nobis dubium non est. In his verò sunt præcipuè VIRDUNGI SCOTI, & QUADRANTES. VIRDUNGUS sive potius FERTON, ut in antiquis monumentis Germanorum & Polonorum vocatur, proximè ad marcam accedebat. Anglis etiam hodieque monetæ quoddam genus est in usu, quod dicitur Farthing. Est autem hæc vox barbara, deducta à vetusto Germanorum *Verton*, *Verding* pro quo hodie dicimus Bierthel. Sic in antiquis monumentis reperitur sæpe. *Ein Verton Wachs* i. e. ein Bierthel Wachs. Vid. Spigelius in *Lexico*, verbo *Verton*. FARTOS etiam dictos esse Fertones hos putat Limnæus de *Jur. Publ. in Ad-*
dit.

dit. lib. 4. c. 7. n. 23. Varias illa vox *Ferton* habuit significaciones, quas hic commemorare non est operæ precium, unicam tantum, quæ hujus est loci, producemus, Videlicet *Ferton*, sive *Ferto* Germanis, Polonis & Prussis erat quarta pars marcæ, ut habet *Marquard. Freher. lib. 1. de re monet. cap. 2.* Conf. *Ahafverus Fritschius in Supplemento Speidelio Besoldiano, voce Ferton. pag. 36.* Numerabantur ergò in uno *Fertone* apud Prussos 15. solidi. *SCOTUS* erat vigesima quarta pars marcæ argenti puri, ut etiamnum aurifabris eò nomine venit, continebatque olim duos solidos Prussicos cum semisse. Fuerunt *Scoti* & in Polonia frequentes, ut ex modò citatis Constitutionibus evidens est. Ad hæc tempora etiam Scriptores Historiæ Prussicæ recentiones referunt *QUADRANTES* (sic eos appellare nummos liceat, quos Prussi quondam dixerunt *die Bierchen*) qui alterius fuere generis, quam quos paulò antè *Virdungos* diximus, licet & ipsi à quarta parte nomen traxerint. Etenim *Virdungus* dicebatur respectu marcæ, cujus erat pars quarta: sed *Quadrans*, de quo jam agimus, non marcæ pars erat quarta, sed solidi. Ejus generis *quadrans* paulò minor erat *Phenningo*, superiore num. à nobis descripto, continebatque duos alios *quadrantes* *Pomeranicos*, ut auctor est *Grunovius Tract. XIII. cap. 1. fol. 231.* Antiquissimum hoc in Prussia monetæ genus esse, probari posse videtur ex *Sigefridi de Feuchtwangen generalis Magistri Legibus*, quæ circa Anno 1307. solos hos *quadrantes* *Culmenses* ex moneta Prussica superfuisse testantur. *Vid. Waissel. in Chron. pag. 105.* Sed hæc ex iis, quæ suprâ diximus, in controversiam vocari possunt. Etenim si in Privilegio *Culmensi* nummi (*Pfenninge*) jubebantur cudi, qui & usui quotidiano, & tributis dandis servirent, quomodo dici poterit, *Culmenses* non nummos sive *phenningos*, sed paulò minorem monetam, cui nomen *quadrantis* (*die Bierchen*) cudisse? Deinde & hoc notandum est, *Elbingensibus* Anno 1246. concessam esse potestatem cudendi nummos sive *phenningos*, ut habet Privilegii Germanica versio, & quidem ejusdem ponderis & precii, ac fuerunt *Culmenses*. Quod si hoc verum est, ut certè est, qui dicitur in Legibus *Sigefridi à Feuchtwangen* circa annum 1307. *latis*, Prussos tunc, exceptis *quadrantibus* *Culmensibus*, propriam pecuniam non habuisse? Ad extremum dubitari prorsus potest, utrum *Quadrantes* illi fuerint in Prussia cusi. *Hennebergerus* certè eos *Quadrantes* *Pomeranicos* vocat, ut suprâ num. 4. diximus. Nec vero simile est, Prussos aliam, quam quidem in Privilegio *Culmensi* jussi sunt, fuisse monetam

tam cufuros. Sed his fortasse parum roboris inest, cum Quadrantes & in Prussia, & in Pomerania fuisse cufos, Grunovium audiverimus asserentem. Aliam verò minutiozem monetam, etiam phenningis minorem, hinc in usu fuisse credo, cum eam quotidianus exegerit usus. Superfunt etiam hodieque ejusmodi nummuli argentei, phenningis certè antiquis, ut à nobis descripti sunt, dimidiâ parte minores sunt & alii nummuli cuprei argenteis his minores, quorum quibusdam etiam aliquid admixtum esse argenti, de quibus infra.

VII. Enumeravimus hactenus diversa nummorum genera, ad quæ omnes alii nummi ab exteris gentibus, puta Polonis, Belgis, Anglis & maximè Bohemis huc inveni reduebantur. Sciendum autem & hoc est, non omnes ex enumeratis speciebus fuisse nummos in Prussia certâ notâ signatos, cum pondus quorundam specierum non permiserit, ut unus inde cuderetur nummus. Sic verbi gratiâ Marca, quæ hodiernæ aurifabrorum marcæ æquiparabatur, non erat nummus unicus sed certum pondus, & certa pecuniæ fors ex pluribus minutioribus nummulis collecta. Quo circa non probat se nobis illa *Marca* nomenclatio à Germanico *Marck* i. e. signum, quò pecuniam illam signatam fuisse supra Loccenium audivimus asserentem. Nisi forte dicas ipsum pondus marcæ, quod lanci ad examinandum argenti precium injicitur, fuisse certò signò notatum, à quo postea pecuniam quoque ipsam nomen hoc adeptam. Neque credo FERTONIS Prusfici pondere nummum tunc fuisse cufum, quantitate argenti obstante. Non secus tunc se res habebat, atque hodie apud Lithvanos (ut alia exempla, quæ vetusta, quæ recentia præteream) qui 75. grossos Polonicos sive Prusficos vocant sexagenam Lithvanicam (*Kopa Litbewska*) etiam si nunquam habuerint nummum ejus generis, qui tot grossos Polonicos contineret. Sic etiam in Prussia nostra marca est 20. grossorum, quamvis nunquam fortasse nummus, qui viginti grossorum esset, in Prussia sit status signatusque. Quod si supra commemoratas pecuniæ Prusficæ species cum hodierna moneta Prusfica conferre, illiusque pondus ac precium in proportione ad hodiernam pecuniam investigare voluerimus, repetenda nobis erunt, quæ dudum de marca Prusfica nummaria dicta sunt. Superabat illam Marca Colonensis, quæ octo taleris sive nummis uncialibus hodie confertur, sesqui lotone & quod excurrit. Sed hoc tanti non est, ut adeò notabilem hinc marcarum differentiam inferre queat. Quantum enim ponderi marcæ Prusficæ decesit, tantum eò tempore materiæ bonitati accessit

accesfit, cum hodie Marcæ Coloniensî nummariæ ad taleros cudendos nonnisi 14. lothones argenti puri tribuantur, quibus adduntur 2. lotones cupri: apud Prusos verò antiquitus esset marca 16. lothonom argenti puri, quibus nihil cupri admixtum. Cæterum si nihilominus aliqua occurrit differentia, ea certè minoris est momenti, quam tutò negligas licet. Antequam autem antiquam pecuniam cum novâ conferamus, placet in antecessum varias antiquæ pecuniæ species inter se conferre. Eæ verò sic sese habebant:

<i>Marca</i>	- - -	continebat	- -	60. Solidos.
<i>Virdungus</i>	- - -	- - -	- -	15. Solidos.
<i>Scotus</i>	- - -	- - -	- -	2½. Solidos.
<i>Solidus</i>	- - -	- - -	- -	3. Pheningos.

180. Pheningi faciebant totam marcã.

Ad recentiorem nostram monetam (exceptò tamen corollariò, *Muffgeld* dictò, quod taleros vel ducatos sibi pro minori pecunia acquiratur addere cogitur) si hæc conferantur, ita se habent:

<i>Marca</i>	- -	continebant	- -	24. florenos nostrates, sive 36. marcas hodiernas.
<i>Virdungus</i>	- - -	- - -	- -	6. flor. hodiernos, sive 9. marcas hodiernas.
<i>Scotus</i>	- - -	- - -	- -	1. flor. hod. sive 1½. marcas hod.
<i>Solidus</i>	- - -	- - -	- -	12. grossos hodiernos.
<i>Pheningus</i>	- - -	- - -	- -	4. grossos hod.

Ut autem exteri etiam hæc cum sua pecunia conferre queant, illud tantum notent, tres florenos Prusicos, sive quod idem est 4½. marcas Prusicas respondere *Talero*, qui à pondere *nummus uncialis* vocatur.

VIII. Hæc moneta fuit in usu, cum Teutonicus Ordo Prusiam ingressus Culmam & Thorunium urbes condidisset. Constitutum autem eodem tempore erat, ut omnis moneta Prusica esset argentea. Sic enim disertè in Privilegio Culmensi: *Item statuimus, ut una moneta, Culmensis videlicet, sit per totam terram, & ut de puro & mundo argento denarii fabricentur.* num. 40. Et certè sunt adhuc nummuli argentei, quantitate solidos Prusicos, quibus hodie utimur, æquantes, dimidiã verò

verò parte minores phenningis suprâ descriptis; non ita tamen plani, sed in modum scutellæ fabricati, quamobrem etiam vocantur *Schüssel-Pfenninge*. Insigniti illi sunt cruce oblongâ, & quidem ex parte convexâ. Eos certè ad prima illa tempora referendos censeo, cum mihi sit persuasissimum, subsequen- tibus temporibus id genus nummos minutiores non fuisse ex argento puro percussos, ut postea videbimus. Est etiam penes me nummus ejusdem formæ, magnitudine grossum triplicem exæquans, sed adeò tenuis est ejus bracteola, ut eâ nihil queat esse levius. Impressa est ex altera parte crux, sed brevior, neque continuò ductu, sed quinque tantum punctulis confecta. Cæterum ad quæ tempora nummus ille sit referendus, parum compertum est. Constitutum etiam est eodem tempore, ne monetæ Prusicæ pondus imminueretur, quò pertinent verba ejusdem Privilegii eodem num: *Dicta moneta non nisi semel in singulis decenniis renovetur, & quoties renovata fuerit, XII. novi nummi pro XIV. veteribus cambiantur.* Videlicet nummis quotidianò usu detritis aliquid decedebat, adeò ut elapsò decenniò opus esset compensatione, ne pondus nummorum imminueretur. Idem cavetur & in Privilegio Civitatis Elbingensis *sub calcem*.

IX. Verùm necessitas, quæ & hic suprema lex est, vim fecit Privilegio, cum subsequente Sec. XIV. & pondus & materia nummorum paulatim cœperit immutari. Accessit huc Polonorum & Germanorum institutum, quod Cruciferos ad eadem suscipienda invitavit, imò coëgit. Notat quippe Tilemannus Friesen, ab An. 1300. in Germania aliquid cupri argento misceri cœpisse, ita ut marca contineret 15. vel etiam pauciores argenti lothones, id verò, quod ad 16. lothones complendos deerat, adderetur de cupro. Quò factum est, ut marca argenti puri (*Marck Silbers*) distingvi cœperit à mixta marca, quæ vocatur *Marck lötiges*. Et cum aliis in locis plus, aliis minus adderetur cupri, ortæ sunt illæ distinctiones: *Lötige Marck Goslars* / *lötige Marck Göttingisch* &c. *lib. 4. c. 7. & 8.* (Quamvis, quod benè notandum, hoc discrimen inter *Marck Silbers* & *Marck lötiges Silbers* à multis non observetur, adeò ut ipsis hæc eadem planè sint:) Eadem fata experti sunt nummi Prusici. In Legibus enim Sigefridi de Feuchtwangen circa An. 1307. latis jam reperimus discrimen inter marcam gravioris & levioris æris (*gute und schlechte Marck*) Etsi verò Legibus his non multum defero, tamen ejusmodi mutationem rei monetariæ intervenisse credo. Et quæ potuissent tanta cum Prussis & Lithvanis bella geri,

nisi, mutatio in Germania nummorum pretio, & in Prussia immutata fuisset rei nummarie ratio? Expressis etiam illud præterea verbis Scriptores nostri testantur, licet, quantum cupri fuerit admixtum, ex iis vix determinari possit. Circa An. 1340 Theodoricum Comitem de Aldenburg primos cudisse solidos, cuprique aliquid admiscuisse, testantur Scriptores supra num. IV. citati. Sed, præter mixtionem hanc, aliam adhuc mutationem observo. Cum enim antea tres tantum nummi (Pfenninge) fuissent uni solido attributi, hic Theodoricus Magister generalis constituisse fertur, ut sex nummi (Pfenninge) uni solido assignarentur, teste Schüzio *lib. 2. Chron. fol. 67. b. fin.* Quæ certè sunt verisimilia, præcipuè considerantibus nobis, vel hodie hoc ipsum observari, ut 6. phenningi uni solido attribuantur. Quò minus tamen hic è vestigio calculum nostrum adjiciamus, duo videntur obstare. Primum est, quòd Waisselius & alius Anonymus Historiæ Prusicæ Scriptor Theodoricum non sex *phenningos*, sed *halleros* uni solido exæquasse referunt. Constat autem, duos halleros in uno phenningo tunc fuisse numeratos, quod etiam comprobant (ut Germanicos jam præteream) Lithvanici phenningi, qui olim duos halleros continebant, ut palàm est ex Prolegom. ad Arithmet. Christophori Falconii superiore Seculo Regiomonti editam. Secundum est, quod in antiquo Codice MS. (de quo pluscula paulò post) dicitur, duodecim phenningis Prusicis solidum Prusicum parem fuisse habitum. Prius illud dubium cum primum se oculis obtulit, non multùm negotii nobis facessere posse videbatur. Et enim si ex Privilegio Culmensi uni solido tres attribuamus phenningos, & uni phenningo duos halleros, improbari sententia Waisselii non posse videtur, utpotè quæ idem, quod Privilegium Culmense habet, testatur. Neque verò objici posse videbatur auctoritas Codicis illius MS. cum ille post tempora Theodorici sit scriptus, adeoque de alia quadam phenningarum immutatione loquatur, quæ ad tempora Theodorici nequeat referri. Ex his sponte suâ fluebat ad secundum dubium responsio: Videlicet, reponi posse putabam, tempore illò, quò Privilegium Culmense datum est, uni solido tres phenningos, & horum singulis tempore Theodorici binos halleros esse tributos: postea circa An. 1350. (eo tempore Codicem citatum esse conscriptum ex caractere colligere licet) duodecim phenningos precio solidum æquasse, donec tandem circa A. 1400. introductum esset, ut sex phenningi in uno solido numerarentur, quod etiam usque ad nostra tempora durat. Sed quò tandem tot circa phen-

phenningos mutationes, quæ in cæteris Prussicæ pecuniæ speciebus, puta, solidis, scotis, fertonibus, non observantur? Hæ namque pecuniæ species licet circa pondus & materiæ bonitatem crebras expertæ sint mutationes, eandem tamen semper inter se retinuerunt proportionem. Itaque hic hærenti, proximum erat dicere, æquivocationem latere in vocibus Pfennig & Heller, quæ aliquando in proprio significato acceptæ, à se invicem distinguuntur: aliquando vero ab Auctoribus rei monetariæ parum peritis, in quibus certè Waisselius censendus, confundi, atque pro uno eodemque nummò accipi. Et sanè confusionis hujus exstant exempla non pauca, quæ, si de re esset, in apicem produci facile possent. Sic igitur nostra est sententia. Cum antea ex Privilegii Culmensis dispositione tres essent in uno solido phenningi, Theodoricus constituit, ut in posterum non amplius tres, sed sex in solido numerarentur, quod etiam usque ad nostra tempora obtinere palàm est. In Codice autem citato MS. per phenningos intelligendi sunt halleri, quandoquidem nusquam alias legimus, duodecim phenningos uni solido esse pares habitos.

X. Ut hæc omnia dilucidius proponantur, placet quædam, quæ ad nostrum faciunt propositum, ex Codice jam aliquoties citato notare. Est Codex ille membranaceus, circa An. Christi 1350. quantum ex caractere conjicio, exaratus, continetque Regulam, Leges, Consuetudines, Venias & alios ritus Ordinis Teutonici. (Exponitur venum à Paulo Nicolai Bibliopola Regione montano, nisi forte jam sit venditus:) Huic præfixa sunt aliquot exempla arithmetica, fortassis à Præceptore Discipulo exercitii gratiâ proposita, aut etiam in usum alicujus Collegii, sive Conventus, ut vocant, Fratrum Ordinis Teutonici conscripta, quæ hic habebimus. Ea verò sunt sequentia:

Des Jahrs $\frac{1}{2}$ Mark / so gebühren zur Wochen 7.
Pfennig

4. Pfennig nimt der Knecht zu viel.

Des Jahrs 15. Scot, gebühren zur Wochen $8\frac{1}{2}$ Pfennig

8 Pfennig nimt der Knecht zu wenig.

Des Jahrs 3. Bierdung / gebühren zu der Wochen
 $10\frac{1}{2}$ Pfennig

oo 3

6. Pfennig

6. Pfening nimt der Knecht zu viel.
Des Jahrs $3\frac{1}{2}$ Vierdung / gebühret zur Wochen und
ein halb Ort.

Addendum hic dubio procul.

2. Ort nimt der Knecht zu viel.
Des Jahrs 1. Marck / gebühren zur Wochen 14.
Pfening

8. Pfening nimt der Knecht zu viel.
Des Jahrs $4\frac{1}{2}$ Vierdung / gebühret zur Wochen $15\frac{1}{2}$
Pfening/

4. Pfening nimt der Knecht zu wenig.
Des Jahrs 5. Vierdung / gebühren zur Wochen 17.
Pfening und 1. Ort.

3. Pfening nimt der Knecht zu wenig.
Des Jahres $5\frac{1}{2}$ Vierdung / gebühren zu der Wochen
19. Pfening/

2. Pfening nimt der Knecht zu viel.
Des Jahres $1\frac{1}{2}$ Marck / gebühren zu der Wochen 20.
Pfening und 3. Ort.

1. Pfening nimt der Knecht zu wenig.
Des Jahres $6\frac{1}{2}$ Vierdung / zu der Wochen $22\frac{1}{2}$ Pfening.
ning.

Des Jahres 7. Vierdung / zur Wochen 2. Schillinge
und 1. Ort.

1. Pfening nimt der Knecht zu wenig (zu viel).
Des Jahres $7\frac{1}{2}$ Vierdung / gebühren zur Wochen 26.
Pfening.

2. Pfening nimt der Knecht zu viel.
Des Jahres 2. Marck gebühren zur Wochen $34\frac{1}{2}$
Pfening/

6. Pfening nimt der Knecht zu wenig.
Des

Des Jahrs 3. Marck gebühren zur Wochen 41 $\frac{1}{2}$ Pfenning

2. Pfenning nimt der Knecht zu wenig.

In his exemplis, ut calculus evincit, eadem ratione, ut supra docuimus Marcæ attribuuntur sexaginta solidi, Fertoni quindecim, Scoto duo solidi cum semisse: Sed in phenningis discrimen illud, quod & antea jam notatum est, occurrit. Videlicet in solido numerantur duodecim phenningi (quos non alios quam halleros esse arbitramur) & phenningis singulis orti quatuor assignantur. Ortos non alios esse putamus quam nummulos illos, qui etiamnum Germanis dicuntur *Scherff*. Manifestum hoc fit ex Arithmetica Christophori Falconii, qui de Moneta Livonica (quæ Provincia itidem Ordini Teutonico quondam subiecta erat) agens, disertis verbis uni nummo tribuit quatuor nummulos Livonibus *Scherff* vocatos. Sunt penes me aliquid nummuli Prusfici arei, dimidiâ parte solidis Prusficis, quibus hodie utimur, minores. Non ab similes illi sunt capitulis clavicularum, quibus rheda & currus elegantiores ornantur. Ex his alii solâ cruce ex parte convexâ sunt signati, alii crucem illam in scuto repræsentant. Et hos ipsissimos fuisse Prusficos ortos facile crediderim.

XI. Ex dictis, credo, satis liquet, pecuniam Prussicam & in materia & in Phenningorum numero solidis Prusficis attribuendo circa initium Seculi XIV. esse imminutam; nondum tamen apparet, quantum bonitati materiæ decesserit. In Legibus Sigefridi de Feuchtwangen, in quibus marcâ gravis æris (*gute Mart*) distingvi diximus à marcâ levis æris (*schlechte Mart*) constituitur, ut triginta grossi Bohemici pendant unam marcâ bonam apud Waisel in *Chron. Pruss. fol. 105.* Idem habet & Grunovius *Tract. II. cap. 1.* Quanto pretio grossus Bohemicus cognoscere ex martino Cromero, qui de tributis Polon. tempore Casimiri Magni circa An. 1350. Regi pensitari solitis agens hæc habet: *Pensitabant ei omnes agrestes adscriptitii quotannis tributum, poradlne, quod nos rastrale dicere possumus (regale etiam vocatur) in iugerum seu laneum & mansum ut vulgo vocant, duodenos grossos & quidem latos seu Pragenses, qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu grossos vernaculos excedunt, quin si bonitatem argenti spectes, quadruplo.* Hæc Martin. Cromer. in *Descript. Regni Polon. lib. 2. pag. 128.* Illo

128. Illo autem tempore, quo Cromerus libellum hunc scripsit (videlicet circa Annum 1570.) grossus Polonicus triplo erat melior hodierno grosso Prussico, ut infra demonstrabitur. Unde facile colligitur, grossum Bohemicum circa Annum 1350. duodecim Grossis nostratibus, iudicio Cromeri, fuisse parem. Clarius hæc elucebunt ex iis que M. Paulus Stransky super hac re scribit in *Republ. Bohem. cap. 18. num. 3.* quem audire placet: *Wenceslaus, inquit, II. Rex pondus nummi in argento à patribus frequentatum primus immutavit, & accitis Florentiâ monetariis, grossos, obolosque similiter absque omni æris cum argento temperaturâ cudi, ut pondere, ita & forma nova præcepit. Grossus erat drachmalis, ex anticâ parte circulis parallelis tribus insignis, quorum in intimo, erat corona regia, in medio litera: WENCESLAUS SECUNDUS, in extimo: DEI GRATIA REX BOHEMIÆ. In parte verò postica stabat leo, regni insignie, & propterea quod veteri instituto Prage officina monetaria fuit scriptum in orbem erat: GROSSI PRAGENSES. Vulgus Zmrzliky à congelascendo, ut videtur ob albicantem argenti puritatem vocabat. Obolus porro erat grossi istius pars duodecima similiter leonis insigni & Regis nomine expresso notatus. Pendebat itaque pondo sive libra nummularia que Germanis Mark / nobis Hrzwna dicitur Pragenses grossos hosce sexaginta, oboles septingentos & viginti. Gener hujus Wenceslai Joannes Rex (an. 1311.) æris paululum quiddam argento primus admiscuit, & grossos obolosque fecit soceri grossis & obolis tã æquales & figura similes, sed cum bonitate tum pondere aliquanto inferiores. Quatuor & sexaginta ejus grossi, septingenti sexaginta octo oboli, pondo dabant. Cudebat etiam nummos grandiores, qui singuli habebant pondus uncia duas partes tertias, ideoque libra pars duodecima erant Johanne Rege Carolus filius paululò Wenceslaus nepos perquam multò deteriore fecit nummum. Argenti namque libris centum Carolus miscebat (An. 1377.) æris duodecim libras libramq; pendebant grossi ejus septuaginta, oboli octingenti quadraginta, Wenceslaus verò IV.*

(Anno

(An. 1407.) *miscuit grossis suis æris $\frac{15}{47}$ hoc est partes unas & quadragessimas sexdecim, obolis $\frac{2}{3}$ hoc est partes tres quintas, prout promulgata eam in rem utriusque diplomata plenius docent.* Hæc Stransky, quæ etiam comprobant ipsi grossi Bohemici Joannis I. proximorumque ipsius successorum, quorum grossorum quatuor possideo. Itaque si grosso Bohemico tempore Sigefridi de Feuchtwangen percusso tribuamus 12. hodiernos grossos Prussicos, deprehendemus marcã Prussicã gravis æris, ex Waisselii sententia, tunc respondisse 18. marcis hodiernis sive 12. florenis, qui cum quatuor thaleris paria faciunt. Quam autem rationem marca levis æris ad marcã gravis æris habuerit, in citatis legibus non exprimitur, neque ex aliis, credo, monumentis defectus hic supplebitur. Sed nec facilè determinabitur, cujus ponderis & pretii solidus Theodorici de Altenb. quem jam supra n. 4. commemoravimus, fuerit. De pondere ejus nihil profus habeant Scriptorum nostri; de materia ejus agentes in varias abeunt sententias. Anonymus quidam Chronici Germanici scriptor ex auro & argento partibus æqualibus eum fuisse mixtum nugatur. Waisselius media tantum parte argenteum, adeoque ex argento & ære conflatum fuisse censet. Schuzius eum argenteum fuisse scribit. Nemo autem Scriptorum Prussicorum determinat, quot marcæ ex una marca puri argenti fuerint flatæ signatæque. Quid, quod neque hoc à Scriptoribus Prussicis adnotatum legimus, gravisne æris marcã ejus generis 68. solidi à Theodorico cusi effecerint, an verò levis æris. Nos hic paucis mentem nostram aperiemus. Ea, quæ de triginta grossis Bohemicis uni gravis æris marcæ Prussicæ attributis dicuntur, nullo modo possunt admitti, cum circa Sigefridi Feuchtwangii tempora nusquam tanta pecuniæ depravatio fuerit deprehensa. Si quid Legibus his tribuendum, marcã levis æris triginta grossos Bohemicos habuisse, fortassis concedi posset, quamvis neque hoc ita simpliciter admiserim. Quod ad solidos Aldenburgii attinet, Schuzii sententia mihi probatur, qui eos argenteos facit; concedendum tamen est, aliquid saltem cupri fuisse admixtum. Duas autem ad summum marcas Prussicas ex marca argenti puri factas verò perquam est simile, poteritque ex sequentibus facile cognosci.

XII. Post Theodorici Aldenburgii tempora, nimirum An. 1346. cusa est, si Grunovio credimus, ab Henrico Dufnero Magistro generali moneta argentea pondere & precio grosso Bohemico respondens. Ex

PP

altera

altera parte insignia Teutonici Ordinis erant expressa, nempe sola crux liliis ornata. Epigraphe erat hæc: HENRICUS III. MA. GEN. DO. TE. Ex averfa parte Magiftri Ordinis Teutonici insignia gentilitia plenis Ordinis insignibus juncta vifebantur, cum infcriptione: HONOR MAGISTRI JUSTITIAM DILIGIT quemadmodum testatur Simon Grunov. *Tract. 12. cap. 14. fol. 226.* Henneb. *in Comm. ad Tab. Geogr. Pruff. pag. 290.* Addit ex Grun. Waiffel. horum grofforum viginti valuisse unum aureum Hungaricum. Quæ autem fuerit aurei Hungarici ratio ad marcam argenti puri, aut etiam ad marcam ufualem monetæ Prufficæ, Waiffelius non determinat. Tentabimus quædam circa hanc materiam infra suo loco. Illud hic præterire non possumus, ex iis, quæ superiore numero ex Stranskio adduximus, colligi posse, monetam hanc Dufneri, si qualis fuit Septuagesimam circiter marcæ argenti puri fuisse partem, i. e. circiter 10. groffos nostrates hodiernos. Nam si jam circa An. 1311. Johannes I. Rex Bohemiæ groffis suis addidit aliquid cupri, ut 64. eorum unam penderent marcam, & Carolus ejus filius plus adhuc addidit cupri circa An. 1346. illud inde conficitur, quod modò à nobis dictum est. Hoc tamen facile mihi perfvadeo, etiamsi eo tempore cuprum monetæ fuit admixtum, voluisse tamen Dufnerum Magiftrum, ut nihilominus eorum grofforum 30. uni marcæ Prufficæ (non quidem gravis æris, ut ex Waiffelio colligi posse videtur, sed levis æris) responderent, ut antea tempore Sigefridi de Feuchtwangen fuisse in usu diximus. Nam & in Bohemia, licet Johannes & ejus successores cuprum admiscuerint groffis Bohemicis, tamen sexaginta semper groffi unam conficiebant marcam puri argenti. Quo in loco Pruffici illi nummi, aliique de quibus postea, cufi sint, non addunt Scriptores nostri. Sine dubio flati sunt aut Culmæ (ubi officinam monetariam fuisse ex jam dictis constat) aut Thorunii, ubi etiã officinæ monetariæ manifesta vestigia reperio sub A. 1378, in Actis publicis Thoruniensibus ad dict. an. & præcipue ad A. 1414. 1416.

XIII. Anno 1352. Winricus de Kniprode Magister generalis, qui Dufnerum in imperio excepit, primus cudi jussit SCOTOS, id est monetam, quæ vigesima quarta marcæ tunc temporis in Prussia usitata pars erat, cum ad illa usque tempora Scoti Pruffici non nisi pondere cognoscerentur. Forma externa eadem propemodum fuisse dicitur, quæ nummi superiore num. descripti, hõc tantum, ex Grunovii & Schuzii sententiã differebat, quod ex altera parte pro nomine Magiftri legebatur illa infcriptio. MONETA DOMINORUM PRUSSIÆ. Grunov.

nov. *Tract. 13. cap. 11. Schuz. lib. 2. Chron. fol. 83. b.* De pondere & precio horum Scotorum ratione marcæ argenti puri non consentiunt scriptores nostri Grunovius dicto loco sub Winrico hæc habet: **Man fand Bergwerck im Hoekerlande wiewol mit mächtiger Unkost. Es ward gebanet / und man kaufte eine Marck Silbers umb 11. Vierdung preussischer Münz vom Hoemeister geschlagen. Die Marck hat 16. Loth / oder 20. (lege 24.) Scotgewicht. Ein Centner Kupffer 7. Vierdung. Ein Centner Eisen 1½ Marck.** Et paucis interjectis: Sein (id est Winrici) Münze war fünf Marck Münze von einer Marck lötig / das Drittel war Kupffer. Eadem ex Grunovio hausit Th. Waisselius. Hic enim fol. 124. itidem dicit: **Fünf Marck dieser Münze war eine Marck lötiges Silbers** i. e. *quinque marca hujus monete* (Kniprodianæ) *emt una marca argenti puri.* Et fol. 122. a. de iisdem agens temporibus ita scribit: **Man kaufte eine Marck lötiges umb 11. Vierdung** i. e. *una marca argenti puri emebatur undecim fertonibus*, qui faciunt duas eorum temporum marcas & tres quartas (i. e. 2. und dreyviertel Marck) sive 55. grossos eorum temporum. Quæ quidem nullo pacto consistere possunt. Si enim undecim Fertonibus emebatur una marca argenti puri, ergò ex una marca argenti puri $2\frac{3}{4}$ marcæ Prussicæ, vel si sumptus monetarios connumeret ad summum tres marcæ Prussicæ illorum temporum potuerunt confici; non verò, ut Grunovius & Waisselius volunt, 5. Marcæ. Deinde, dubium & illud quod Grunovius assererat, tertiam partem cupri fuisse admixtam. Verba siquidem illa duplicem admittunt interpretationem. Si enim dicamus $10\frac{2}{3}$ lothonibus argenti puri (qui faciunt duas tertias marcæ argenti puri) admixtos fuisse $5\frac{1}{3}$ lothones cupri (qui faciunt unam tertiam marcæ puri argenti) tunc uni marcæ nummum id temporis usitatorum non nisi tres floreni hodierni, sive $4\frac{1}{2}$ marcæ Prussicæ hodiernæ possent attribui, quod non convenit cum illis Grunovii verbis, quibus 5. marcas Prussicas monetæ factas esse ex una marca puri argenti testatur. Quod si Grunovii verba sic intelligantur, quod integræ marcæ argenti puri addita sit tertia marcæ pars de cupro, tum singulis marcis eorum temporum comparari possent septem marcæ hodiernæ & 4. grossi hodierni. Et sic unus Scotus Winrici hodiernis 6. grossis censeretur. Prior explicatio admitti non potest ex eo, quod illis temporibus nondum tantum cupri, præfer-

tim ad nummos majores, quales sunt scoti, cudendos, addebatur, ut confirmant nummi Winrici superstites, qui ex quindecim lothorum argento (15. *Löschig*) constant. Posterior expositio calculum nostrum, non meretur, quod eo tempore, non secus ac sub Dufnero, non nisi duas marcas Prussicas ex una marca puri argenti fuisse cufas, nobis persvadeant nummi Winrici, qui adhuc supersunt. Sunt enim penes me aliquod nummi Winrici & successorum ipsius, quos hodie vulgò appellant *Creuzgroschen*. Hos alii scotos, alii solidos fuisse contendunt. Et sanè scotos eos fuisse mihi antea persvadebant, arbitrabarque omnia ea, quæ ex Grunovio producta sunt facile conciliari posse. Videlicet existimabam Grunovii verba priora de inventione fodinarum, & de marca puri argenti fertonibus undecim empta, non ad Winrici, sed ad Theodorici de Aldenburg tempora esse referenda. Sunt enim & alii Scriptores Prussici, qui Aldenburgio imperante fodinas tales inventas esse statuunt. Vid. Schuz. *lib. 2. fol. 67. b.* Deinde, quando Grunovius dicit tertiam partem cupri fuisse argento admixtam, verum id esse putabam de solidis aliisque nummis minoribus, non verò de Scotis. Postremò, quando Grunovius asserit 5. marcas Prussicas usuales ex una marca puri argenti fuisse percussas, id ex nummis Winrici ita comprobari posse existimabam. Singuli namque hi nummi pendunt 1. *Englisch*. Si igitur ponamus eos esse scotos, eorum 24. faciebant marcã Prussicã. Jam si 24. multiplicentur per 5. (tot enim marcas Prussicas ex marca argenti puri statas esse asserit Grunovius) erunt 120. *Englisch*. Reliqua quæ ad marcã argenti puri complendam desunt, in Percussiores Monetarios impensa esse videbantur. Sed postea intellexi, in Receptu de Anno 1416. tales nummos expressè vocari solidos non scotos: accedebant etiam alia, quæ rem monetariam sequentium temporum nimium quantum perturbabant, adeò ut multa nullo pacto conciliari possent, nisi sententiam illam amplecterer, quæ nummos illos Winricianos, quorum singuli *ein Englisch* pendunt, solidos fuisse existimat. Habent hi solidi, quos etiam tibi L. B. inter nummos Prussicos exhibemus, ex altera parte crucem simplicem, eamque representant in scuto. Inscriptio est: MONETA: DNORUM: PRUCI. †. Ex altera parte est rux gemina, in cujus medio aquila. Inscriptio est: MAGST: WUNRICS: PRIMS. †. Itaq; jam existimo tempore Winrici non nisi duas marcas fuisse ex una marca puri argenti cufas. Præter dictos illos solidos Culmenis quoque civitas curavit phenningos cudendos, quorum figuram

ram Grunovius dicto loco hunc in modum describit: **Auff einer Seiten war ein Creuze durch und durch/ auff der andern Seiten auch ein Creuze durch und durch/ mitten ein Schild mit einem Adler.** Sed & quadrantes (**Vierchen**) & denarios (**Pfenninge**) Culmæ fuisse cufos, hosque posteriores alios duos nummulos Polonicos **Sinckenogen** dictos, valuisse refert Thomas Waiffelius in *Chronic. fol. 124. fin.* Deprompta hæc sine dubio sunt ex Grunovii Tract. 13. cap. 1. qui tamen Quadrantes & Phenningos illos tunc in Prussia cufos esse non dicit. Verba ejus sunt: **Er schlug Münze Scoter genant 24. vor eine Mark/ das Stück vor funfzehn Pfenninge. Er schlug auch Schilling 60. vor eine Mark/ das Stück für sechs Pfenning un diese war sehr gut/ wie man sie noch hent im Lande findet. Da giengen auch Pomerische Vierchen/ dieser waren zween vor einen Preuschen Pfenning.** Ex quibus hoc potius elicitur, quadrantes illos non fuisse Prussicos, sed Pomeranicos.

XIV. Sic rebus adhuc tenuibus ordo Teutonicus argenteis acquiescebat nummis: Opibus verò auctis, & auream monetam cudi iussit. Primus Magistrorum, qui hoc tentasse dicitur, est Conradus Zolnerus Magister generalis. Forma nummi externa talis erat. Impressa conspiciebatur ex una parte Magistri generalis effigies tota armata, sinistra scutum insignibus Magistri decoratum, dextra vero gladium erectum tenens cum epigraphe: **CONRADUS III. MAGISTER GENERALIS.** Ex averfa parte crux erat gemina, in cujus medio aquila. Extrema Crucis ornabant lilia. Inscriptio erat: **MONETA AUREA NOVA DOMINORUM PRUSSIAE,** ut auctor est Grunovius *Tract. 13. c. 11. fol. 257.* Alius scriptor Prussicarum rerum Anonymus initialibus tantum literis epigraphen fuisse expressam testatur, & quidem in hunc modum: **MO. AV. N. DNORUM PRUCIE.** Qui signandæ monetæ modus ex aliis etiam nummis non paucis comprobatur. Schuzius non tribuit auream hanc monetam Conrado Zolnero, sed Conrado Wallenrodio, prænomine, quod utrique Magistro idem est, sine dubio delusus. Inscripto namque supra dicta, quæ Conrado III. (sine dubio literis, non numeris hoc fuit in aureo illo nummo expressum) non IV. monetam hanc tribuit, nos edocet, non fuisse hunc alium Magistrum, quam Conradum Zolnerum. Primus enim Conradus est Landgravius

Hassia. Secundus Conradus de Feuchtwangen, Tertius Conradus Zolnerus. Quartus Conradus de Wallenrod. Vid. Schuz. *lib. 2. fol. 88. b. & Waissel. in Conrado Wallenrod. fol. 128. b.* In pondere & precio huic monetæ assignando sibi non constat Grunovius, Primò enim ei pondus & precium idem assignat, quod erat aurei Rhenensis (eines Rheinischen Goldgülden) in quo etiam habet sibi consentientem Schuzium. *loc. cit.* Postea verò quasi ante dictorum oblitus, triginta scotos ei tribuit. Utrumque ex Grunovio hausit Waisselius *in Conrado Wallenrodio fol. 128. b.* Quodsi hic Grunovius & Waisselius intelligunt scotos tempore Conradi Zolneri usitatos, sine dubio falluntur. Neque feliciter rem expedit Schuzius, qui aureum Hungaricum Conradi Zolneri temporibus 12. Scotis; aureum verò Rhenanum 8. scotis fuisse comparatum scribit *lib. 2. Chron. fol. 83. b.* Ante autem quam utrumque illud ostendere ingrediamur, observandum in antecessum esse ducimus circa ea tempora, quibus Conradus Zolnerus vixit, rationem auri ad argentum fuisse duodecuplam. Jus enim Weichbildicum, quod circa eadem tempora, ut alibi probavimus, conscriptum est, disertis hoc tradit verbis *art. 13.* ubi hæc reperiuntur: *Einem ieglichen Richter unter der 24. einen güldenen Schilling/der soll ieglicher 12 Schilling werth seyn/ solcher Pfennig als da gang un gebe seyn/ so giebt man den vieren vier güldene Marck/der soll ieglich Marck 12. silberne Marck seyn. Et art. 16. Eine iegliche Marck Goldes ist 12. Marck Silbers.* Sed procedente tempore crevit precium auri, adeò ut hodie non obtineat inter hæc duo metallorum genera ratio duodecupla, sed circiter ratio quatuordecupla; quandoquidem hodie unam argenti marcam (8. thaleros) pondere exæquant circiter 54. aurei Hungarici, unumque thalerum $6\frac{2}{3}$ aurei, sicut Petrus Crugerus testatur *in Arithmet. cap. 17. pag. 171.* Si ergò nummus ille aureus habuit 30. scotos Conradi Zolneri temporibus usitatos, valuit marcam & 6. scotos ejusdem temporis. Hoc autem si ad nostram monetam exigatur, nullo modo poterit approbari. Quodsi enim etiam hypothese in Grunovii assumamus, dicamusque, iis temporibus 5. marcas usuales factas ex una marca puri argenti, tamen 30. scoti, erunt circiter 8. marcæ & 18. grossi nostrates. Hodie verò cum sit auri ad argentum ratio quatuordecupla, circiter $9\frac{1}{2}$ marcæ erunt aureo

aureo illi nummo attribuendæ, quæ hodie aureo Rhenano non competunt. Quodsi, ut Schuzius vult, aureo Hungarico 12. scotti (idest eorum temporum grossi decem) tribuantur, colligitur inde, aureum Rhenanum hodiernis 47. grossis: aureum autem Hungaricum nostris 71. grossis ex hypothese Grunoviana respondisse. Multò plures marcæ Prussicæ hodiernæ aureo Rhenano essent attribuendæ, si ex hypothese nostra statuatur, duas tantùm, aut ad summum duas cum dimidia marcas fuisse ex una argenti puri marca cufas. Præter monetam hanc auream iisdem temporibus à Conradis tribus proximè sese in imperio subsequenter, nimirum Conrado Zolnero, Conrado Wallenrodio & Conrado de Jungingen, alii quoque nummi sunt flati signatique, qui Conradinorum (Conradiner) nomen sunt adepti. Vidi ego Regiomonti apud amicū nummum argenteum, qui ortum hodiernum 18. grossis constantem pondere æquabat, bonitate tamen longè superabat. Forma ejus erat, quæ nummi supra num. XII. descripti. Epigraphe ex una parte hæc erat: HONOR MAGISTRI JUDICIUM DILIGIT. Ex altera: MONETA DOMINORUM PRUSSIÆ. Quodnam fuerit ipsius pondus & precium accuratè cognoscere non licuit, sed neque cognoscere potui, cujus Magistri fuerit nummus, cum insignia Magistri fuerint plane detrita. Huc autem eum referre svasit materiæ bonitas, quamvis characteres in inscriptione paulò nitidiores, videantur esse posteriorum temporum. Alioquin reperias adhuc inter nummos, quos vulgo Creuzgroschen appellamus, etiam Conradorum, solidos. An vero hi Conradini sint dicti, non liquet. Paulo illi Winricianis sunt viliores, idem tamen ipsis precium voluntas Magistrorum imposuit.

XV. Jam progredimur ad Seculum XV. in quo ob multa bella cum Polonis gesta tantùm moneta Prussica decrevit, quantum duobus proximè præcedentibus non decreverat. Etenim circa An. 1410. in bello contra Wladislaum Jagellonem Regem Poloniae & Witoldum Magnum Ducem Lithuaniae gesto, Magister, cum thesaurus esset opibus diminutus, conquestis Winrici aliorumque vetustiorum Magistrorum nummis, alios nummos flari jussit, dimidiâ parte non pondere sed precio minores, adeò ut etiam duo novi nummi postea valerent unum veterem i. e. ante bellum illud cufum nummum. Ut igitur tempore Winrici

rici duæ circiter marcæ Prussicæ uni respondebant marcæ argenti puri ita tunc QUATUOR & amplius MARCÆ PRUSSICÆ UNAM habebant MARCAM ARGENTI PURI. Grunovius autem, qui existimat tempore Winrici ex una marca quinque marcas usuales esse factas, jam decem marcas uni marcæ puri argenti respondisse scribit *Tract. 15. cap. 2. & 3. fol. 309. seqq.* Sed neque hîc substitit Henricus Reus à Plauen Magister generalis. Cum enim post pugnam Tannebergensem novus esset contra Polonos exercitus conscribendus, nummos alios, ut tantis expensis sufficeret, cudendos curavit, qui quatuor denariolis sive phenningis prioribus erant viliores, eodem Grunovio teste *Tract. 15. cap. 5. fol. 318.* Ne autem in plebis oculos diminutio hæc adeò facilè incurreret, tantum addebatur cupri, quantum ad pondus vetustiorum nummorum adæquandum requirebatur. Damno tamen animadverso, querelæ multæ incolarum Prussicæ qua privatim qua publicè audiebantur, ut refert Grunov. *Tract. 15. cap. 2. fol. 309. seqq.*

XVI. Cæterum pace cum Polonis constitutâ & moneta melior coepit restitui. Nam An. 1416. Michael Kuchmeister de Sternberg novam constitutionem monetariam edidit, in qua monetam ad bonitatem veterem reducere conatus est. Sic enim eâ de re in Actis Thorunensibus ad dict. an. In demselben Jahre der Herre Homeistir mit Rate der Prælaten / diß Landes und seiner Gebitiger liß slan cyne nûwe Münze an Schillingen unde an cleinem Gelde umb des willen / das bey seinen Gezeiten die alde Münze so groß geergirt was / das die gewegene Marck Schillinger kaum einen Firdung Silbers und eines theils immer an dem Gewichte behielt / und wirdigte die nûwe Münze also / das man ewen alde Marke vor eine nûwe muste geben. *Hac ibi fol. 57. col. 2.* Expressius hæc habentur in ipso Recessu dicti anni: Unser H. Homeistir wird lassen slan Schillinger der 112. sal eine gewegene Marck weis behalden / dieselbe Marck Schillinger sal 13. Scot lotiges Silbers behalden. Vortmeer so sal man slan cleine Pfennige der eine gezelte Marck behalde eine gewegene Marck / dieselbe Marck sal einen Firdung lotiges Silbers behalden / und sullen sein waz gemachet denselben nicht mer den zu Nothdurfft des Wechsils im Lande sullen geschlagen werden. Ex his jam varia colligimus. Primum est illud, quod ex una argenti puri marca, cuæ sint circiter Duæ marcæ Solidorum Prussicorum, cum corruptis illis temporibus vix quatuor marcæ Prussicorum solidorum unam habuerint marcæ puri argenti. Deinde palam inde fit,

fit, quod nummi à Michaelè Sternbergio An. 1416. cusi, non fuerint scoti, ut eos appellat Simon Grunovius; sed solidi, ut expressè in Actis Thoruniensibus appellantur, quod etiam nobis argumento est, nummos illos, quos Winricus cudi iussit, non fuisse scotos, sed itidem solidos, quia nummi illi Winriciani & hi Sternbergiani quantitate & formâ conveniunt, licet illi hos bonitate superent. Hæc autem hypothesis de Scotis à Winrico cusi à Grunovio arrepta, multorum errorum præbuit causam. Præterea non minus inde manifestum fit, phenningis viliorrem hic materiam attribui, ita ut quatuor marcæ Prussicæ phenningorum haberent quartam partem marcæ (i. e. quatuor lothones) puri argenti. Porro, quod ad proportionem marcæ veteris ad novam attinet, ex verbis citatis elicitur, duas marcas veteres, (id est tempore belli Polonici flatas signatasque) & unam marcæ novam à Michaelè Sternbergio An. 1416. percussam paria fecisse. Denique hoc etiam observatum dignum, eo tempore ortam esse distinctionem inter **MARCAS NOVAS**, sive **GRAVIS ÆRIS** & **MARCAS VETERES** sive **LEVIS ÆRIS**. Illæ cusæ sunt à Michaelè Sternbergio ab An. 1416. aliisque ipsis successoribus, ex æquâque sunt vetustis illis Winrici marcis, licet nummi ipsi bonitate Winricianis minimè fuerint pares. Hæc sub tempus belli Polonici initio Sec. XV. percussæ sunt ab Ulrico de Jungingen, Henrico Reuffio de Plauen, & primis imperii annis ab ipso Michaelè Kuchmeistero, ut nummi ex illis temporibus superstites abundè testantur. Hæc omnia comprobari etiam possunt ex Commentario de re nummaria, quem Nicolaus Copernicus patriâ Thoruniensis, Canonicus Frauenburgensis, Mathematicus magni nominis, An. 1521. Ordinibus Prussicæ Regiæ Grudenti tradidit, quemque Schuzius Operi suo Historico inseruit *lib. 10. fol. 480. seqq.* Refert enim Copernicus ante sua tempora (tempus licet expressè non determinet manifestum tamen est, hoc ad initium Sec. XV. esse referendum) hac proportione argentum & cuprum fuisse mixta. Videlicet duabus marcis argenti puri admixtæ sunt sex, integræ marcæ cupri, ita ut tota illa massa ex argento & cupro mixta contineret 8. marcas. Ex hac cusæ sunt sedecim marcæ monetæ. Non habuerunt igitur 16. marcæ nummum Prussicorum, nisi duas puri argenti marcas. Posthæc (neque hic tempus determinat, ex dictis tamen elucet, ad tempora Sternbergii ipsum respexisse) multis inde damnis in Rempubl. redundantibus, altero tanto melior moneta cusæ est, hoc modo instituta mixtione: Duabus marcis argenti puri admixtæ sunt

4. marcæ cupri, ex qua massa (quæ sex erat marcarum) cufas esse octo marcas monetæ, ita ut hæ octo marcæ Prussicæ continerent duas marcas argenti puri. Ad differentiam autem priores marcas appellatas esse refert VETERES & LEVIS ÆRIS (alte und geringe Marcke) posteriores verò NOVAS & GRAVIS ÆRIS (neue oder gute Marcke.) Hæc ibi Copernicus, quæ tamen cum grano salis sunt accipienda. Non loquitur enim hic Copernicus de solidis, quibus tantum cupri Sternbergii tempore non fuit admixtum; sed de minoribus tantum nummis, quorum quatuor marcæ unam habebant marcæ puri argenti, ut ex Recessu Anni 1416. supra citato elucet. Ad stipulatur his & Simon Grunovius *Tract. 15. cap. 11. fol. 336.* ubi expressè dicit, marcæ argenti fuisse quatuor marcas monetæ novæ; quamvis in capite decimo sui oblitus dicat, ex una marcæ puri argenti factas esse sex marcas monetæ. *fol. 332.* Ex his omnibus jam apparet solidos tempore Sternbergii antiquis Winici & Conradorum solidis ferè fuisse exæquatos, minores autem nummos viliores fuisse cufos. Exstant in hanc rem & aliæ constitutiones Magistrorum, & ut ex Recessibus de An. 1425. 1426. cognoscimus, summis viribus laborabant Magistri, ut res nummaria pristina bonitati restitueretur.

XVII. Verùm vix resumptis viribus Magistri Ordinis in hanc curam, quæ pristinam monetæ bonitatem restituerent, incumbere poterunt, cum nova domesticarum contentionum in aperta jam bella pullulantium spargebantur semina, quæ omnem cogitationem de moneta ad pristinam bonitatem reducenda Cruciferis ademerunt. Conquerebantur quidem eâ de re sæpius Ordines Prussicæ, sed tantum abest, ut precibus ipsorum locus concessus sit, ut etiam nummi prioribus semper deteriores substituti sint, quò tandem factum est, ut inter alias fœderis & subsecuti belli, contra Cruciferorum Ordinem suscepti causas, & hæc à Prussis numeraretur, quòd Ordo Teutonicus auream monetam mutaverit in cupream. *Schuz. lib. 4. fol. 137. Waissel. fol. 159. b.* Ipsò jam bello exortò, quod Scriptoribus nostris absolutè Bellum magnum vocatur, Magister Prussicæ Ludovicus ab Erlichshausen An. 1456. nummos cudi iussit, qui 15. phenningos, ut priores, valerent, qui tamen ne septem quidem phenningis exæquari poterant. Dicebantur illi nummi die *Reutenschillinge* à clava nummis illis insculptâ, quæ Polonos è Prussia ejectum iri significabant. *Grunov. Tract. 17. cap. 7. fol. 433. seq.* In Prussia quoque, quæ ad partes Regis Poloniae Casimiri Jagellonidis transie-

rat,

rat, easdem vices experta est moneta. Cùm enim Civitatibus majoribus, ut Thorunio, Elbingæ, Regiomonto, Gedano, jus cudendæ monetæ concessum est, per Privilegium Casimirianum de An. 1454. licet in ipso Privilegio tantum esset, *ne moneta*, ut habent verba Privilegii, *in pondere & grano & liga debita imminueretur*; necessitate tamen id efflagitante, Regeque ipso, ut verisimile est, annuente, multum postea de pondere & grano detractum est. Primò enim quintæ parti argenti quatuor admiscebantur partes cupri, donec tandem ex UNA MARCA argenti, factæ sunt DECEM MARCÆ pecuniæ usualis. Ex quo etiam contigit, ut qui antea fuerunt solidi, (quorum singuli sunt sexagesima pars marcæ) mutati sint postmodum in scotos (scotus est vigesima quarta marcæ pars) reliqui verò nummuli minutiores facti sint prorsus imaginarii. Itaque illo demùm tempore puto scotos eadem formâ, quâ olim solidi gaudebant, fuisse percussos, quod etiam Grunovio præbuit causam, ut existimaret, Scotos à Winrico jam esse percussos. Vid. Copernicus apud Schuz. *loc. cit.* Ex his jam cognoscimus PRUSSICAM MARCAM eorum temporum valuisse TRES MARCAS & XII. GROSSOS hodiernæ monetæ Prussicæ. Excudit eâ tempestate Officina monetaria Thorunienfis grossos, tribus solidis pares habitos, qui à loco appellati sunt Thorunienfes (Thorner) Ex altera parte tres conspiciantur tures: ex altera legebatur sequens inscriptio: MONETA NOVA COMITATUS PRUSSIÆ, ut vult Grunovius *Tract. 17. cap. 7. fol. 434.* Mihi tamen hæc inscriptio suspecta est, cum nusquam legirim Prussiam vocari Comitatum. Habeo ego alium nummum Thoruniensem in dicto illo bello percussum, in quo Prussia non Comitatus vocatur sed difertis verbis Ducatus. Vid. Numismata Pruss. num. Si quid assequi conjecturâ possum, in nummo Thorunienfi, de quo Grunovius, legebatur: MONETA COM. PRUC. i. e. *Moneta Communis Prussicæ*, ut in plurimis aliis nummis Sigismundi I. legitur. Ad extremum hic notandum esse ducimus, circa ea tempora aureum Hungaricum & duas marcas levis æris paria fecisse. Evidenter hoc elucet ex Actis Thorunienfisibus ad An. 1458. fol. 114. & An. 1494. in quo posteriore loco dicitur: 25. *Marck geringes Geldes vder dreyzehndhalb Gulden Ungrisch.*

XVIII. Bello Magno finito, Henricus Reus à Plauen Magister Ordinis Teutonici in summa rerum omnium inopiâ solidos ferri iussit, quorum epigraphe: HENRICUS QUA VICEGERENS, ut Waiffel-

lius habet in *Chron. fol. 245*. Quod fuerit eorum pondus & precium, non meminit. Ego existimo fuisse nummum maximam partem cupreum. Est penes me Henrici hujus nummus (ein Kreuzgroschen) vilissimi precii, cujus inscriptio ex una parte tota legi non potest. Est autem ea: HINRICUS D. VIENES M. Fortasse debuit exprimi nomen PLAUE-
NII. Et hanc ipsam inscriptionem vitiosè legisse non rarò visus est Waiffelius. Ad hæc tempora quoque refero illum nummum cupreum, quem exhibeo inter Numismata Prussica num. Posthæc Henricus Resse de Richtenberg Plavenio suffectus cum ingentem pecuniæ corruptionem animadvertisset precibus Prussorum sibi subditorum sine dubio motus, constituit, ut ex UNA MARCA ARGENTI PURI fierent OCTO MARCÆ Prussicæ, teste Grunovio, qui his insuper adjungit comparationem Prussicæ monetæ cum aliis exterarum gentium nummis, sed numeri usque eò sunt corrupti, ut hic adjici profus non mereantur. In illo tantum quædam MSS. Chronica cum Grunovio consentiunt, aureum Davidensem (Davidsgilden) valuisse marcæ Prussicæ eorum temporum. Vid. Grunov. *Tract. 18. cap. 3*. Sed tantum abest, ut huic constitutioni sit gestus mos, ut etiam magis magisque nummorum decreverit bonitas, non subsistente intra dictos terminos perceptâ semel ex imminutione pecuniæ dulcedine. Joannes enim à Tieffen Mag. Gen. licet Regem Poloniæ sollicitarit, ut in Polonia juxta ac Prussia grossi ejusdem ponderis & precii tres solidos continentes cuderentur, ipse tamen postea vilioris precii grossorum fuit auctor. teste Grunovio *Tract. 18. cap. 12*. Quanquam idem Grunovius *fol. 519. seq.* in culpæ consortium vocet Leonhardum de Karrenberg rei monetariæ Præfectum, quem lucri cupidum his nummis multum detraxisse refert. Bonitatem monetæ Prussicæ circa illa tempora cognoscas etiam licet ex Constit. Joannis Alberti Regis Poloniæ, qui An. 1496. in Comitibus Patriciis legibus lege latâ sanxit, ut aureus Hungaricus (quem hodie Ducatum vocamus) non nisi triginta grossis Polonicis, qui jam tum Prussicis grossis propemodum æquati erant, permutaretur. Transgressori legis hujus mulctam 30. aureorum constituit. Vid. Joannes Laski in *Statuto Polon. fol. 103*. Jacob-Prilus. in *Statut. fol. 438*. Herbur. *Edit. Latin. fol. 12*.

XIX. Jam progredimur ad seculum XVI. felix eò nomine, quòd tantam, quantam superiora non admisit rei nummarie mutationem. Sub ipsum Seculi hujus initium, Annò videlicet 1505. Alex-

Alexander Poloniae Rex in Comitibus constituit, ut aureus Ungaricus triginta duobus grossis æquipararetur. Vid. Joan. Laski fol. 114. Priluf. fol. 438. Herbut. Latin. fol. 12. Hæc tamen lege non obstante plaris inter mercatores aurei æstimabantur. In Prussia quid obtinuerit, edocere nos potest Simon Grunovius. Videlicet ob absentiam Friderici Ducis, Magistri generalis, qui in Germaniam, ne Regis Poloniae fidem jurejurando adstringere cogere-
retur, se contulerat, eousque precium aureorum, qui in Germaniam Magistro transmitterentur, auctam est, ut unus ejus generis aureus Hungaricus $2\frac{1}{2}$ marcis, id est 50. grossis, & aureus Davidicus sesquimarcâ, i. e. 30. grossis ejus temporis permutarentur. Quod ego de ultimis Friderici annis, nempe de An. 1508. seqq. intelligendum esse arbitror. Nummi illi unciales, quos jam Taleros vocamus, initiò Seculi XVI. nondum fuerunt adeò frequentes, quamobrem precium eorum à Grunovio annotatum non legimus. Quod si quis enim Historiam Germanicam eorum temporum consulat, reperiet An. 1484. Sigismundum Archiducem Austriae signari jussisse monetam ex una uncia argenti puri, qui nummus Rhenensem aureum (einen Rheinischen Goldgulden) precio æquabat. Deinde Anno 1500. Annebergæ Marchiones Misniae flari signarique jusserunt nummum ejusdem formæ, ita tamen, ut marca haberet 15. lothones argenti puri, & unum cupri. Effigies huic nummo trium capitum fuit impressa. Post hæc Anno 1517. cum in valle Joachimica (Joachimstahl) fodinæ essent inventæ, cusi sunt nummi unciales, qui à loco cognomen sortiti dictique sunt Joachimici, vel etiam simpliciteri taleri. Inde An. 1536. facti sunt illi taleri 14. lothonom (14. löthig) & 8. granorum, quod ad marcâ complendâ deerat, videlicet duo lothones demptis octo granis, illud additum est de cupro. An. 1546. detracta sunt illis taleris duo argenti grana, ut essent 14. lothonom & sex granorum. Ad extremum An. 1560. in Comitibus Spirensibus Ferdinandus I. Imp. omnium Ordinum consensu constituit, ut taleri essent 14. lothonom (14. löthig) & 16. granorum, continerentque $9\frac{1}{2}$ ejus generis nummi unam marcâ Coloniensem, quæ Constitutio hodieque per Germaniam observatur. Vid. Tilemannus Friesen im Münzspiegel & Ferdinandi I. Münzordnung fol. 2. Itaque si ad ejusmodi talerum sive nummum uncialem

Prussicam applicemus monetam, circiter 28. grossi Prussici ei attributi fuissent, si jam tum in frequenti fuisset usu.

XX. Ejusdem seculi XVI. Anno 1521. cum Chronicon suum conscriberet Grunovius, quam proportionem diversi nummi Prussici, & inter se, & ad exterarum gentium monetam habuerint, ostendit Grunovius Tract. 1. ubi nobis hunc textit catalogum:

1. Schilling	- - hat	- - -	6. Pf.
3. Schilling	- - -	- - -	1. Gr.
5. Gr.	- - -	- - -	1. Vierdung.
4. Vierdung	- - -	- - -	1. Marc.
1. Schott	- - -	- - -	15. Pf.
1. Horn Gulden	- - -	- - -	3. Vierdung.
1. Postolove Gulden	- - -	- - -	5. Vierdung.
1. Davids Gulden	- - -	- - -	6. Vierdung.
* 1. Rheinisch Gulden	- - -	- - -	7. Gulden.
* 1. Ungrisch Gulden	- - -	- - -	10. Vierdung oder 3. M.
1. Polnisch Gr.	- - -	- - -	3. Schilling.
* 6. Marc Münze hat	- - -	- - -	1. Marc lödig Silber.
1. Marc Silber hat	- - -	- - -	12. Marc Münze.

In hoc tamen Catalogo quidam errores, asteriscis à nobis notati, sunt emendandi, ne in sequentibus negotium nobis facessant. Et quidem aureo Rhenano tribuuntur 7. fl. (quod est signum floreni sive aurei Prussici) sed perperam. Legendum itaque est 7. Vierdung/ qui sunt 35. grossi eorum temporum. Deinde aureo Hungarico inesse dicuntur 10. Vierdungi sive 3. marca Prussicæ, quod itidem vitiosum est, proinde legendum: 10. Vierdung oder $2\frac{1}{2}$ Marc. Nisi fortè dicere malis, Grunovium non explicare hîc, quot marcas habuerint 10. Vierdungi, sed hoc tantum indicare, aureum Ungaricum tanti fuisse æstimatum, ut $2\frac{1}{2}$ marcis, imò etiam tribus integris marcis permutaretur à multis. Verum repugnat huic conciliationi eorum temporum Historia, quæ aureum Hungaricum tanti fuisse taxatum negat. Ad ultimum quod in Grunoviano Codice legitur, 6. marcas monetæ habuisse marcæ argenti puri, illud ex eo convellitur, quod proximè sub-

jicit,

jicit, 1. Marcſ Silber hat 12. Marcſ Münze. Legendum ergò fuerat in verſu proximè præcedente. 12. Marcſ Münze hat 1. Marcſ lötig Silber. Probant hanc lectionem non ſolum ea, quæ ſuprà in medium adduximus, ſed etiam, quæ habet Nicolaus Copernicus apud Schuzium *loc. cit.* ubi itidem ſuò tempore i. e. An. 1521 quò Commentarium illum Ordinibus Pruffiæ tradidit, ex una marca argenti puri, duodecim marcas Prufficas uſuales factas, imò eſſe quosdam groſſos, quorum tredecim marcas unam tantum argenti marcã continere teſtatur. Vid. Schuz. *fol. 481. a. med.* Quod ad Poloniam attinet, ex eodem Copernico manifeſtum fit, quæ fuerit in ea pecuniæ ratio. Teſtatur enim ibidem, in Polonia Hungaricum aureum An. 1521. non pluris quàm 38. groſſis Polonicis fuiſſe æſtimatum. Cauſa discriminis hujus non eſt alia, quàm quòd Albertus Marchio Brandeburgicus jugum Polonicum excuſſurus, ut impenſis bellicis ſufficeret, pecuniam minoris præcii & ponderis cudi curaverit. Commemorantur in Chronico Freibergii MS. quòd habetur Regiomonti in Curia Palæopolitana, varii nummi An. 1520. cuſi, qui pace An. 1525. cum Polonis compoſitã, ab ipſo Alberto Marchione, & tum jam Duce Pruffiæ, improbati ſunt. Eſt eorum nummorum unus penes me, quantitate ortum Prufficum, qui 18. groſſorum eſt, ex æquans, cui multum cupri, ut vel primo patet intuitu, admixtum. Ex altera parte impreſſa eſt effigies B. Virginis puerulum Jeſum in dextro geſtans brachio, ſtammis radiis undique circumdata. Supra caput ejus coronatum aquila, infra pedes crux conſpicitur. Inſcriptio eſt: ALBERTUS DEI GRA. MARCHIO BRANDE. Ex averſa parte impreſſa eſt crux liliis ornata cum inſcriptione: HONOR MAGISTRI JUSTITIAM DILIGIT. Anno 1520. Poſtquam hic nummus ex officina monetaria jam exierat, impreſſa eſt pectori B. Virginis crux, fortasſe propterea ut plebs eam monetam ab alia, vel meliori, vel deteriori diſcernere poſſet. Similiter alii nummi, quos uſque ad An. 1525. feriri viliores coëgerat neceſſitas, abrogati ſunt, aliique meliores ſubſtituti. Sunt certè in promptu groſſi triplices & ſextuplices Alberti Ducis Pruffiæ optimæ notæ, qui certè triplò ſunt hodiernis meliores. Idem dicendum de nummis in Pruffia Regia tunc uſitatis, quorum plurimos inter Numiſmata Pruffica exhibemus.

XXI. De bonitate nummorum Albertinorum, in comparatione ad nostra tempora, multa, quæ in hanc usque diem in omnium sunt oculis, testantur. Præcipuè si in Prussia Ducali salaria, ab Alberto Duce constituta respiciamus. Multa hinc exempla adducere non attinet, Salaria tantùm ordinaria Professorum in Academia Regiomontana consideremus. Illa certè Alberti tempore adeò fuerunt ampla, ut ampliora vix ulla alia Academia haberit; & tamen eadem hodie, pondere & præciò marcarum sensim imminutò, adeò sunt exigua, ut nulla reperiatur Academia, in qua Professoribus præbeantur tenuiora. Exstat inter Epistolas Georgii Sabini, Poëmatis ejusdem, in recentioribus præcipuè editionibus, adjectas, epistola ad Philippum Melanchthonem, scripta, in qua ipsi significat, Rapagelanum primum in Academia Regiomontana Theologiæ Professorem satis concessisse, rogatq; ut Melanchthon alium aliquem Theologum eruditum, in Theologia Scholastica pariter atque Homiletica satis exercitatum in Prussiam mittat, qui vacantem locum suppleret: Salarium esse, satis amplum, videlicet trecentorum aureorum Prussicorum (id est florenorum, quorum singuli sesquimarcam Prussicam & tum continebant, & in hunc usque diem continent.) Subjungit Sabinus super ea causam, cur Illustriss. Princeps adeò ampla bonarum artium Professoribus constituerit salaria, factum id asserens, quò exteros in has oras à Germanicis terris longius remotas facilius alliceret. Ut autem Theologis tum trecentorum, sic Philosophis ducentorum aureorum, sive trecentarum marcarum, salarium constitutum est. Quæ salaria, si ad nostrorum temporum monetam exigantur, continent quidem adhuc totidem marcas, quot superiore seculò continebant, sed adeò injuriâ temporum imminutas, ut cum superiore seculò trecenti aurei Prussici sive 450. marcæ Prussicæ circiter trecentos taleros effecerint, hodie nonnisi centum taleros Imperiales efficiant. Proinde cum hæc salaria hodie Professoribus non sufficiant, solet Sereniss. Elector extra ordinem hunc defectum supplere. Et quid dicemus de sumptibus ipsis Principibus superiore seculò ab eodem Alberto Duce assignatis? In testamento dicti Ducis, quod inter Privilegia Pruss. Ducalis fol. 73. seqq. habetur, optimus ille Princeps de hæredibus suis ita disponit; Si sibi Deus humani generis auctor & propaga-

tor

tor concedat duos filios, ut illi Prussiam inter se dividant, modò ibidem descriptò. Sin tres fuerint filii, ut duo majores natu, Prussiam inter se divisâ, fratri suo natu minimo quotannis conjunctim & ex pleno, ut vocant, sinu præbeant duo millia florenorum, i. e. tria millia marcarum Prussicarum, ut eò splendidius aulam suam sustentare queat. *Vid. Privileg. fol. 75.* At verò hi sumptus, si cum hodierna moneta conferantur, ne privatis quidem civibus, in majoribus imprimis urbibus sufficiunt.

XXII. Ut autem nobis clarius pleniusque innotescat, quæ fuerit mediò Sec. XVI. monetæ Prussicæ ad exteram proportio, lubet abacum ex Prolegomenis Arithmetices Christophori Falconii An. 1552. conscriptæ & Regiomonti typis expressæ, huc apponere. Reperitur ille ea in parte, quam Kniphoviano Senatui nuncupavit, sicque sese habet:

Rosenobel	- - - -	Marck	5.	- -	10. Gr.
Doppelducaten	- - - -		5.		
Heinrichsnobel	- - - -		5.		
Engelot	- - - -		3.	- -	13.
Enckel Ducaten oder Krose	- - - -		2.	- -	10.
Die neuen Engelotten mit dem ☉	- - - -			zwey	Thaler.
Halbe Engelotten	- - - -		1.	- -	17 $\frac{1}{2}$.
Groß Keyser Gûlden	- - - -		1.	- -	15.
Portugische Ducaten oder Kreuz-					
gûlden/als mit dem geraden †	- - - -		2.	- -	8.
Die mit dem lãnglechten †	- - - -		2.	- -	7.
Hundsgûlden	- - - -			- -	16.
Postolatisch Gûlden	- - - -		1.	- -	
Klein Keyser Gûlden	- - - -		1.	- -	2.
Enicker Gûlden	- - - -		1.	- -	5.
Geldrisch Gûlden	- - - -		1.	- -	5.
Deventer Gûlden	- - - -		1.	- -	6.
Reuter Gûlden	- - - -		1.	- -	5.
Clemmer Gûlden	- - - -		1.	- -	4.

rr

Horn

Horn-Gulden gewichtes	-	-	-	12.
Ungriſch Gulden	-	-	2.	11. - 12, 13.
Reiniſch Gulden	-	-	1.	15.
Thaler	-	-	1.	13.
Orthſthaler	-	-	-	8.
Königsberger Gulden	-	-	1.	3.

Notat ibidem Christophorus Falconius marcas illò tempore fuiſe duplices, alias majores, alias minores. Majoribus tribuit viginti groſſos ſive 60. ſolidos: minori verò 15. groſſos ſive 45. ſolidos. Agnoſcunt eandem marcarum diſiſionem Sebaſtianus Gammersfelder in *Arithm. An. 1568. & 1581. edita.* Wolffgangus Sartorius de Sada Arithmeticus Gedanenſis, qui 1592. Arithmetice ſuam edidit. Item noſtrò ſeculò Petrus Crugerus Mathematicus Gedanenſis in *Prolegom. ad Arithmet.* Fluxit hæc marcarum diſtinctio, quantum hariolari licet, ex moneta tempore belli ab Alberto cum Poloniſ geſtione cuſa, cujus, pace An. 1525. factâ, precium decrevit. Hodie cum nummi illi viliores nuſquam compareant, diſtinctionis hujus nullus eſt uſus.

XXIII. Supra medium ſeculi XVI. edidit Sigismundus Auguſtus Rex Poloniæ ſpecificationem monetæ, nimirum An. 1567. ut in *Conſtitut. ejus anni habetur fol. 134.* Sed ipſa ſpecificatio volumini Legum, quò ego uſus ſum, non eſt infera. Quantum autem ex aliis monumentis colligere licet, taleris illò tempore 34. vel ſummum 35. groſſis æſtimabatur. Aureus verò Hungaricus ſive ducatus 56. groſſis. Non habuit itaque Ducatus tum temporis in comparatione ad talerum rationem duplam. Quin ſi Wolffgango Sartorio de Sada credimus, in Ducato eò tempore non ſemper 56. groſſi, ſed aliquando etiam 50. tantum groſſi computabantur. Vide libellum ejus vvm *Buchhalten.* Ab An. 1586. uſque ad Annum 1602. quæ fuerit Pruſſicæ monetæ proportio ad Ducatos & taleros alioſque exterarum gentium nummos, optime cognoſcere licet ex Matthia Meine Dantiſcano Matheſeos Profefſore Regiomontano, qui omnibus Faſtis ſive Calendariis, ut vocant, ſubjiciebat tabellam, precium Pruſſicæ monetæ repræſentantem. Tabella illa ſic ſeſe habet de An. 1598.

Ein Portugalöser	- - -	28. M.	- -	3. Gr.
Ein Rosenobel	- - -	6.		
Ein Heinrichs Nobel	- - -	5.		
Ein Dopplun	- - -	5.	-	8.
Ein halber Dopplun	- - -	2.	-	14.
Ein Mülträser	- - -	5.	-	5.
Ein halber Mülträser	- - -	2.	-	12.
Ein Portugalischer Ducat	- - -	4.	-	4.
Ein doppelt Keysergülden oder gülden Keyal	- - -	3.	-	15.
Ein alter Engelott	- - -	3.	-	16.
Ein neuer Engelott	- - -	3.	-	14.
Ein Engel mit dem ☉ im Schiff	- - -	3.	-	10.
Ein Ungrischer Gülden	- - -	2.	-	17.
Ein Gülden Leiw	- - -	2.	-	14.
Ein Hamburger Gülden	- - -	2.	-	14.
Ein Salzburger/Lübscher	- - -	2.	-	14.
Ein Ducat mit einem kurzen †	- - -	2.	-	10.
Ein Ducat mit einem langen †	- - -	2.	-	9.
Ein Battenburger	- - -	2.	-	-
Ein Französische Kron	- - -	2.	-	8.
Ein Schottische oder Italiänsche Kron	- - -	2.	-	4.
Ein Keyser Kron	- - -	2.	-	4.
Ein Postulet der wichtig	- - -	2.	-	5.
Ein Goldgülden	- - -	1.	-	18.
Ein Prinzgülden	- - -	1.	-	18.
Ein Davidsgülden	- - -	1.	-	8.
Ein Philipsgülden	- - -	1.	-	5.
Ein Reutergülden	- - -	1.	-	4.
Ein Embdergülden	- - -	1.	-	4.
Ein Deventergülden	- - -	1.	-	2.
Ein Klemmergülden	- - -	1.	-	1.
Ein einziger Keysergülden	- - -	1.	-	3.

Ein Horngülden	-	-	-	-	-	15.
Ein Philipsthaler	-	-	-	I.	-	18.
Ein halber Philipsthaler	-	-	-	-	-	19.
Ein alter Thaler	-	-	-	I.	-	16.

Occurrunt quidem hîc nonnullæ differentiæ, quas ex aliis ejusdem Maynii Calendariis observavi, sed ex minoris momenti sunt. Sic An. 1586. hæc habet : Ein Portugalöser 28. Marck. Ein Rosenobel 6. Marck 5. Gr. Ein Heinrichsnobel 5. Marck 5. Gr. ð. Ein Ungrischer Gülden 2. Marck 16. Gr. Ein alter Thaler 1. Marck 16. Gr. Ein Preusch Mariengülden 1. Marck 4. Gr. ð. Ex quibus cognoscere licet, totò illò tempore, quò Maynius Fastos conscribebat, nimirum ab An. 1586. usque ad An. 1602. Ducati & taleri premium nonnisi unò grosò fuisse auctum. Horum nummorum non paucos in Crucigeros (Creuzer) reperies resolutos, in Constitutione de re nummaria Ferdinandi I. de An. 1560.

XXIV. Venimus tandem ad seculum XVII. rei nummaria infensissimum. Ingruentibus enim sub ipsum seculi hujus initium bellis Moscoviticis, Svecicis & Turcicis, multum ob tenuitatem Reipubl. nummis Polonicis juxta ac Prussicis detractum est, adeò ut jam An. 1611. Sigismundus III. Rex Poloniae talarum 40. grossis, & aureum Ungaricum sive Ducatum 70. grossis permutari jusserit. *Vide Constit. dicti Anni pag. 15.* Deinde Anno 1620. bellis Svecico & Turcico jam ferventibus idem Sigismundus III. constituit, ut taleri 50. grossis; Ducati 120. grossis, & orti Gedanenses 16. grossis, æstimarentur. *Vid. Constit. de An. 1620. pag. 11.* Post hæc Anno 1623. Constitutio Anni 1620. repetitur, hòc insuper additò, ut Orti Bidgostiensis exæquentur Gedanensibus. Item ut Realis valeat 70. grossos. *Constit. dicti anni pag. 7.* Resumpta est eadem Constitutio etiam An. 1627. ut ex *Constit. hujus Anni tit. O Mynicy. liquet.* Petrus Crügerus in *Arithm. cap. 17. pag. 173.* dicit, An. 1623. Talarum 75. grossis Prussicis exæquatum esse. In Prussia Ducalis res monetaria eandem sortem experta est, ut inter alia testatur Album Academiae Regiomontanae. Solebant enim Rectores eâ tempestate pecuniam, quam pro receptione Studiosorum & inscriptione in Album Academicum acceperant, resolvere in grossos, eamque singulorum Studiosorum nominibus adscribere, sine dubio

dubio propterea, ut hujus tam subitæ mutationis ad posteros transmitteretur memoria. Cum enim, ut superiore num. audivimus, An. 1602. talerus valeret 36. & Ducatus 57. grossos: præterlapsis viginti annis, videlicet Anno 1623. æstivò tempore talerus jam censebatur 80. grossis, sive quatuor marcis; & dimidius talerus sive dimidius Joachimicus 40. grossis sive duabus marcis. Proximò subsequente hyeme, ut & An. 1624. & 1625. dimidius Talerus æstimabatur unâ marcâ & 17½ grossis. Tandem An. 1627. & seqq. talerus jam 90. grossis par habebatur. Tanta monetæ Polonicæ atque Prussicæ facta est sub unius Sigismundi III. Regis Poloniæ imperio. Quæ etiam causa est, quòd dimidii solidi (Dreyppenninger) qui a Georgio Friderico Marchione, ægri Ducis Alberti Friderici tutore cusi sunt, facti sint imaginarii. Culpam monetæ hunc in modum depravatæ Paulus Piascius Episc. Præmisliensis non tam in bella, quàm in Officinatores monetarios conjicit, quando in *Chronico ad An. 1632. pag. 525. (440.)* ita super ea materia scribit: *Depravârunt monetam monetales Regii enormia lucra ex ea detrahentes, & in tantum arte tali expilârunt Rempubl. quòd cùm initiò istius Regis (Sigismundi III.) nummi constarent ex argento justæ probitatis, postea veteribus in novos recusis & indies vilioribus divulgatis ad extremum non nisi auci seu ex ære majori parte, ac exiguo immisistò argento confusi in toto Regno numerarentur.* Hæc ille. Ego necessitati pleraque hæc adscribenda censeo.

XXV. Cùm fasces Regni Polonici ad Wladislaum IV. essent delati, intercesserunt Pacta quædam inter Regem & Electorem Brandenburgicum de moneta Polonica atque Prussica ad idem pondus & precium redigendâ, ut ex *Constit. de Anno 1631. tit. O Mynicy* ut & de An. 1633. pag. 29. & 33. liquidò constat. Quanquam verò sub initium regni Wladislai IV. taleri precium usque ad 90. grossos ascenderat, nondum tamen Aureus Ungaricus sive ducatus in comparatione ad Talerum habebat rationem duplam. Petrus enim Crügerus, qui An. 1634. Arithmeticen suam idiomate Germanicò edidit, testatur, suò tempore talerum tribus, & ducatum $5\frac{1}{2}$ florenis i. e. 165. grossis taxatum. Aliam hîc mutationem sub felici Wladislai IV. imperio contigisse non legimus.

XXVI. Eodem annò, quò Joannes Casimirus fratri suo Wladislao IV. liberis Reipubl. suffragiis est suffectus, nimirum A. 1649.

constitutum est, ut res monetaria in ordinem convenientem redigeretur, designati etiam sunt ad hanc rem Commissarii, qui cum Thesaurario Regni hoc ipsum agerent, ut in Polonia & Prussia moneta exæquaretur. *Vid. Constit. An. 1649. pag. 10.* Habitus etiam est ea propter Anno 1650. Waraviae Conventus, quò Præfecti monetarii ex Polonia & Prussia utraque evocati libellas suas exæquarunt. Circa eadem tempora ducatus in comparatione ad talerum sortitus est rationem duplam, ita ut talerus 90. Ducatus verò 180. grossis i. e. tribus florenis æstimaretur. Sed & huic Constitutioni bella Moscovitica, Svedica, Cosacica &c. vim fecere. Cum enim vires Reipubl. Polonica nimium quantum essent attrita, cusi sunt floreni in Polonia precii ultra dimidium minoris, quorum inscriptio elegantissima, & auro contrà habenda, hæc est:

Dat precium servata salus, potiorque metallo est.

Cusi etiam sunt solidi cuprei, quos tamen Prussia, ut & florenos illos, recipere noluit. Ipsi etiam Poloni viribus paululum resumptis primò talerum vel etiam tres florenos monetæ Prussicæ 120. grossis monetæ suæ cupreæ permutabant. Deinde pro talero vel pro tribus florenis Prussicis dabant 150. grossos i. e. 5. florenos monetæ cupreæ. Posthac 6. floreni monetæ cupreæ tribuebantur uni talero. Ducati ratio semper fuit dupla, ita ut cum talerus 6. florenis par habebatur, ducato assignarentur 12. floreni monetæ cupreæ. Cum verò neque hîc subsisterent multi, lege cautum est An. 1676. ut talerus argenteus 6. florenos & aureus Hungaricus 12. florenos monetæ cupreæ valeret. *Vid. Constit. dicti Anni 1676. pag. 20.* Floreni quoque illi, de quibus paulo antè, in Prussia jam ortis Prussicis æquales habentur. Neque spes omnis decollat monetæ melioris reducendæ. Jam enim, dum sub felicissimo Serenissimi Regis Joannis III. imperio Respub. lacertos movet, atque in spem pristinae felicitatis erigitur, cuduntur orti & grossi sextuplices melioris notæ, qui aliis antiquioribus ortis & grossis pares habentur. Prussia à temporibus Wladislai ejusdem ponderis pecuniam retinuit, factum tamen est sine dubio penuriâ argenti, ut nihilominus talerorum & Ducatorum precium sit auctum. Quamvis enim vulgò talerus tres florenos sive $4\frac{1}{2}$ marcas; & ducatus 6. florenos

nos

nos, five 9. marcas Prussicas valere putentur, revera tamen, si corollarium illud, quod taleros vel ducatos sibi acquisituri ad-
dere coguntur, annumeremus, jam talerum non tres florenos,
sed tres cum semisse; & ducatum non sex, sed septem florenos
Prussicos valere deprehendemus.

XXVII. Hactenus uberius exposuimus, quam rationem
marcæ argenti puri ad marcas Prussicas usuales ab ipso Crucife-
rorum in Prussiam ingressu habuerint, jam eadem vestigia rele-
gere placet, atque brevi in tabella ob oculos ponere, quot soli-
dos & grossos habuerit nummus ille uncialis, quem Talerum
vocamus, singulis atatibus à nobis hucusque enumeratis. Non
exstitit quidem nummus ille, cum Ordo Teutonicus Prussiam
teneret, nisi forte extrema excipiamus tempora; nos tamen per
απόλησι quandam fingemus eundem semper exstitisse, Chrono-
logos hac in re imitati, qui periodum Julianam ad aliquot secula
ante mundum conditum extendunt, ut Cyclos ☉. ☿. & Indi-
ctionem aliaque in Chronologicis occurrentia eò facilius inve-
niant, etiamsi periodus illa Juliana à Josepho demum Scaligero
Patrum nostrorum memoriâ artificiosè sit excogitata. Ante-
quam autem rem ipsam aggrediamur, præmonendum duximus
Lectorem benevolum, nos de primis Seculis sub Ordine Teu-
tonico tantum indicaturos, quot solidos vel grossos circiter ha-
buerit talerus, nullâ ejus ratione habita, quòd aliquando liberâ
Principum voluntate, vel etiam artificum avaritiâ precio num-
morum detractum eff.

Habuit itaq; Talerus	An. 1233.	-	-	-	7½ Solidos.
	An. 1335.	-	-	-	15. Solidos.
	An. 1352.	-	-	-	15. Solidos.
	An. 1456.	-	-	circiter	90. Solidos.
	An. 1470.	-	-	-	60. Solidos.
	An. 1510.	-	-	-	84. Solidos.
	An. 1520.	-	-	-	90. Solidos.
	An. 1552.	-	-	99. Solid.	five 33. Gr.
	An. 1567.	-	-	102. Solid.	five 34. Gr.
	An. 1586.	-	-	105. Solid.	five 35. Gr.
	An. 1598.	-	-	108. Solid.	five 36. Gr.
	An. 1604.	-	-	-	37. Gr.

Anno

An. 1607.	-	-	-	40. Gr.
An. 1611.	-	-	-	40. - 24. Gr.
An. 1616.	-	-	-	42. - 43. - 44. - 45. Gr.
An. 1617.	-	-	-	45. Gr.
An. 1618.	-	-	-	45. - 47. Gr.
An. 1619.	-	-	-	47. - 50. Gr.
An. 1620.	-	-	-	50 - 58 - 60. Gr.
An. 1621.	-	-	-	60. - 75. Gr.
An. 1622.	-	-	-	80. Gr.
An. 1623.	-	-	-	75 - 78 - 80. Gr.
An. 1624.	-	-	-	75. Gr.
An. 1626.	-	-	-	70. - 80. Gr.
An. 1627.	-	-	-	90. Gr.
An. 1628.	-	-	-	90 - 93. Gr.
An. 1629.	-	-	-	90 - 93. Gr.
An. 1630.	-	-	-	90. - 93. Gr.
An. 1631. & seqq.	-	-	-	90. Gr.
An. 1650.	-	-	-	105. - 108. Gr.
An. 1677.	-	-	-	114. - 15. Gr.
An. 1678.	-	-	-	114. - 15. Gr.

XXVIII. Aurei Hungarici sive Ducati quot grossis superiore ut & hoc seculô sint æstimati, licet ex hæcenus dictis colligere non sit difficile; adjiciemus tamen abacum Regiomonti mihi ab amico communicatum, cui etiam abaci superioris partem, quæ talerorum precium ex hoc seculo determinat, debemus. Ille abacus sic sese habet?

Ducatus valebat	An. 1411.	-	-	-	53 $\frac{1}{2}$ Gr.
	An. 1528.	-	-	-	45. Gr.
	An. 1570.	-	-	-	53. Gr.
	An. 1578.	-	-	-	56. Gr.
	An. 1582.	-	-	-	56. Gr.
	An. 1592.	-	-	-	56. Gr.
	An. 1600.	-	-	-	58. - 60. Gr.
	An. 1604.	-	-	-	50 $\frac{1}{2}$ Gr.
	An. 1606.	-	-	-	61. Gr.
	An. 1607.	-	-	-	65. Gr.

Anno

An. 1608.	-	-	-	69. Gr.
An. 1609.	-	-	-	69. Gr.
An. 1611.	-	-	-	70. Gr.
An. 1614.	-	-	-	70. Gr.
An. 1616.	-	-	-	73. - 75. Gr.
An. 1617.	-	-	-	73. Gr.
An. 1618.	-	-	-	77. Gr.
An. 1619.	-	-	-	78. - 80. Gr.
An. 1620.	-	-	-	80 - 90 - 100 - Gr.
An. 1621.	-	-	-	120. Gr.
An. 1622.	-	-	-	140. Gr.
An. 1623.	-	-	-	140. Gr.
An. 1624.	-	-	-	120. Gr.
An. 1626. & 1627.	-	-	-	140. Gr.
An. 1628.	-	-	-	160. Gr.
An. 1629.	-	-	-	164. Gr.
An. 1630. & 1631.	-	-	-	165. Gr.
An. 1639.	-	-	-	165 - 172 $\frac{1}{2}$ Gr.
An. 1640.	-	-	-	180. Gr.

Reliqua, quæ huic abaco defunt, ex illis, quæ à nobis supra sunt in medium adducta, facile poterunt suppleri.

XXIX. Ex dictis jam palàm fit, aliam hodie in Prussia numerandi rationem, quam quæ olim fuit, obtinere. Cum enim antiquitus per marcas, fertones, scotos, solidos & phenningos numerarint Prussi, hodiè abolitis jam Fertorum, Scotorum & propè etiam marcarum nominibus, mercatores rationes suas inire solent per taleros, florenos, grossos & solidos. Et quidem, quod observatum non indignum, florenus sub initium Seculi superioris habuit non 30. ut hodiè, sed 40. grossos, ut ex

Rationibus Monetariorum sub Alberto Duce manifestum est.